

Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία: Αλλαγή σελίδας;

ΑΣΦΑΛΕΙΑ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Αντώνης ΚΑΜΑΡΑΣ

Επιστημονικός Συνεργάτης ΕΛΙΑΜΕΠ

Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία: Αλλαγή σελίδας;

Copyright © 2023 | All Rights Reserved
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)
Βασιλίσσης Σοφίας 49, 10676, Αθήνα
Τηλ.: 210 7257 110 | Fax: 210 7257 114 | www.eliamep.gr | eliamep@eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ ενθαρρύνει τον ανοιχτό, πλουραλιστικό διάλογο στη βάση επιχειρημάτων και δεδομένων. Οι απόψεις που διατυπώνονται από τους συνεργάτες του ΕΛΙΑΜΕΠ εκφράζουν αποκλειστικά τους συγγραφείς τους και δεν δεσμεύουν το Ίδρυμα.

Αντώνης ΚΑΜΑΡΑΣ

Επιστημονικός Συνεργάτης ΕΛΙΑΜΕΠ

Ευχαριστίες: Με την ερευνητική βοήθεια του Οδυσσέα Τασούλα, ασκούμενου στο ΕΛΙΑΜΕΠ. Ο συγγραφέας είναι ευγνώμων στον Μιχάλη Κετσελίδη, Senior Expert, Αμυντική Βιομηχανία και Διάστημα, Γενική Γραμματεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, για τη γενναιοδωρία με την οποία μοιράστηκε τις εξαιρετικά πολύτιμες γνώσεις του αναφορικά με τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στον τομέα της άμυνας. Ως συνήθως, ο συγγραφέας φέρει την απόλυτη ευθύνη για το παρόν κείμενο πολιτικής.

Περίληψη

- Για μεγάλα διαστήματα, την περίοδο 1980-2000, η ελληνική αμυντική βιομηχανία δεν αντιμετώπισε με τη δέουσα επάρκεια τα διάφορα προβλήματα, με αποτέλεσμα οι υψηλές αμυντικές δαπάνες να μην επιφέρουν ανάλογα αποτελέσματα στην επίτευξη καινοτομίας για τη χώρα.
- Δεδομένης της δημοσιονομικής κρίσης με την οποία βρέθηκε αντιμέτωπη η Ελλάδα, και στη συνέχεια της ενισχυόμενης τουρκικής απειλής και των σοβαρών γεωπολιτικών εξελίξεων, οι επιβαλλόμενες αναδιαρθρώσεις των αμυντικών βιομηχανιών και εταιρειών αναμένεται να ενισχύσουν την ελληνική αμυντική βιομηχανία.
- Το πρώτο μεγάλο εξοπλιστικό πρόγραμμα μετά το πέρας της δημοσιονομικής κρίσης δρομολογήθηκε χωρίς τη σοβαρή συμμετοχή της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας.
- Πάρα ταύτα, το μέλλον της αμυντικής βιομηχανίας ενισχύθηκε από την ανάγκη να μην επιβαρύνει τον δημόσιο προϋπολογισμό και να είναι διεθνώς ανταγωνιστική καθώς και από την αυξανόμενη αναγνώριση ότι αποτελεί πυλώνα της εθνικής άμυνας.
- Ο αυξανόμενος ρόλος της ΕΕ στην επίτευξη της συλλογικής άμυνας της Ευρώπης, που ενισχύθηκε από τις γεωπολιτικές εξελίξεις και τη δυναμική ανάπτυξη του κλάδου της αμυντικής βιομηχανίας, επίσης θα αποτελέσουν πρόσθετους λόγους ενίσχυσης των προοπτικών της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας.
- Διάφορα προβλήματα εξακολουθούν να εμποδίζουν την ανάπτυξη της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας: (α) Η δημοσιονομική προώθηση των διανεμητικών έναντι των κεφαλαιουχικών δαπανών, συμπεριλαμβανομένων αυτών για Έρευνα και Ανάπτυξη, και (β) το ότι το σώμα των αξιωματικών στερείται του βαθμού αυτονομίας που θα του επέτρεπε να συν-δημιουργήσει με την αμυντική βιομηχανία καινοτόμες λύσεις για την άμυνα της χώρας.
- Παρόλα τα εμπόδια, η ενισχυόμενη τουρκική απειλή δημιουργεί ισχυρό κίνητρο για την ανάπτυξη της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας.

Εισαγωγή

Το παρόν κείμενο πολιτικής θα εξετάσει τις τάσεις και τις δυναμικές που αναμένεται να διαμορφώσουν την πορεία της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας τα επόμενα χρόνια. Στο πλαίσιο αυτό, θα προσεγγίσει την ελληνική αμυντική βιομηχανία τόσο εντός της ευρύτερης πολιτικής οικονομίας της χώρας όσο και στο πλαίσιο των αλληλεπιδράσεων του τομέα της αμυντικής βιομηχανίας με την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία της χώρας. Οι γεωπολιτικές εξελίξεις και οι αλλαγές στο περιβάλλον ασφάλειας θα συνδεθούν, επίσης, με αυτή την ευρύτερη προσέγγιση. Θα εξεταστεί επίσης η οξυνόμενη απειλή που αντιμετωπίζει η Ελλάδα από τη γειτονική Τουρκία και οι προοπτικές ανάδειξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε έναν ολοένα και πιο σημαντικό γεωπολιτικό και αμυντικό-βιομηχανικό δρώντα.

Μετά την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974 και για την ενίσχυση της εθνικής της ασφάλειας, η Ελλάδα έκανε σημαντικά βήματα για τη δημιουργία σοβαρής βιομηχανικής βάσης, η οποία αφορούσε στους τομείς της αεροναυπηγικής, της ναυπηγικής και της κατασκευής οχημάτων, μέσω της ίδρυσης επιχειρήσεων όπως η ΕΑΒ (Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία) και η ΕΛΒΟ (Ελληνική Βιομηχανία Οχημάτων).

Στην πρώτη ενότητα, θα αξιολογηθεί συνοπτικά η κατάσταση της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας πριν από την έναρξη της δημοσιονομικής κρίσης. Στη δεύτερη ενότητα, θα καταδειχθεί πώς η αλληλεπίδραση δύο ελληνικών κρίσεων, που διαδέχθηκαν περίπου η μία την άλλη, δημιούργησε συνέχειες και ασυνέχειες στο μοντέλο ανάπτυξης της αμυντικής βιομηχανίας της Ελλάδας: η δημοσιονομική κρίση που διήρκεσε από τα τέλη της δεκαετίας του 2000 έως τα τέλη της δεκαετίας του 2010 και, κατόπιν, η επιθετική και προκλητική συμπεριφορά της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας, η οποία ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 2010 και εξακολουθεί μέχρι και σήμερα. Στη συνέχεια, θα εξεταστεί πώς η ανάδειξη της ΕΕ σε έναν όλο και πιο σημαντικό δρώντα για τις επιχειρήσεις της αμυντικής βιομηχανίας στα κράτη μέλη της ΕΕ-27 μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός αλλαγής για την αμυντική βιομηχανία της Ελλάδας.

Στην τρίτη ενότητα, θα εξεταστεί η «διχοτομική» φύση του αμυντικού τομέα της Ελλάδας και οι δυνατότητες και προοπτικές λειτουργίας των αναδιαρθρωμένων κρατικών αμυντικών επιχειρήσεων και βιομηχανιών ως βασικών υπερβολών σε σημαντικές αγορές οπλικών συστημάτων ή αναβαθμίσεις του οπλοστασίου των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Θα εξεταστεί, επίσης, η σχέση με τις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα που επιδιώκουν ευκαιρίες Έρευνας και Ανάπτυξης (Ε&Α), όπως αυτές δημιουργούνται από την ΕΕ και ευρωπαϊκούς φορείς και μέσα, όπως το Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας (ΕΤΑ), καθώς και η αναγκαία πρόβλεψη για τη σύνδεση αυτών των έργων Ε&Α με τις μελλοντικές ανάγκες των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Στην τέταρτη ενότητα θα επιχειρηθεί η σύνδεση των παραπάνω δομικών τάσεων και των συνέπειών τους με τα βαθιά ριζωμένα στοιχεία που στέκονται εμπόδιο στη δημιουργία ισχυρής ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας. Στην πέμπτη ενότητα, θα εξεταστεί η δυνατότητα υπέρβασης των διαφόρων εμποδίων και πραγματικής μεταρρύθμισης της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας. Οι καταληκτικές παρατηρήσεις του παρόντος Κειμένου Πολιτικής θα επιχειρήσουν τη σύνθεση των ευρημάτων του κειμένου.

Η προτέρα κατάσταση

Μετά την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974 και για την ενίσχυση της εθνικής της ασφάλειας, η Ελλάδα έκανε σημαντικά βήματα για τη δημιουργία σοβαρής βιομηχανικής βάσης, η οποία αφορούσε στους τομείς της αεροναυπηγικής, της ναυπηγικής και της κατασκευής οχημάτων, μέσω της ίδρυσης επιχειρήσεων όπως η ΕΑΒ (Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία) και η ΕΛΒΟ (Ελληνική Βιομηχανία Οχημάτων). Όμως, μετά το 1981, σε όλες τις κρατικές ή ελεγχόμενες από το κράτος επιχειρήσεις σε διάφορους τομείς, όπως η ενέργεια, οι τράπεζες και η μεταποίηση, κυριάρχησε η

πολιτική της αναδιανομής, μέσω της επέκτασης των μισθολογίων των εν λόγω επιχειρήσεων.

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα από το 1974 έως το 2010 δαπάνησε 218 δισεκατομμύρια ευρώ για την προμήθεια όπλων, δεν απέκτησε ποτέ μια αμυντική βιομηχανία υψηλής ποιότητας.

Η νέα αυτή πραγματικότητα υπονόμωσε την προσπάθεια υλοποίησης βιώσιμων εταιρικών αποστολών στις μεγάλες επιχειρήσεις της αμυντικής βιομηχανίας που ελέγχονταν από το κράτος. Το υπερβολικό κόστος προσωπικού στέρησε πόρους για επενδύσεις κεφαλαίου, η εισροή αξιολογημένης τεχνογνωσίας περιθωριοποιήθηκε, ενώ τα πολιτικά οφέλη από τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης ενίσχυσαν τους ανταγωνισμούς μεταξύ των υπουργείων με τους πολιτικούς να μάχονται για τον έλεγχο αυτών των σημαντικών πηγών πελατειακών ωφελημάτων.¹ Τα χαρακτηριστικά αυτά της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας αποτέλεσαν, έτσι, κατά την περίοδο αυτή, τον κανόνα και όχι την εξαίρεση. Ολόκληρος ο δημόσιος τομέας, στενός και ευρύτερος, ήταν μάλιστα σε μεγάλο βαθμό δομημένος με τρόπο που λειτουργούσε προς όφελος των δημόσιων υπαλλήλων και της πολιτικής τάξης που ήλεγχε τις αναπτυσσόμενες πελατειακές σχέσεις. Συνακόλουθα, η επίτευξη υψηλών επιδόσεων από πλευράς επιχειρήσεων αντέβαινε στη μεγιστοποίηση των πολιτικών ωφελημάτων που το εν λόγω πλαίσιο πολιτικής είχε σχεδιαστεί να παράγει. Η ίδια η ελληνική οικονομία, η οποία ήταν δομημένη μέσω αυτού του πελατειακού κράτους, ήταν προσανατολισμένη στην εγχώρια κατανάλωση σε αντίθεση με την παραγωγή διεθνώς ανταγωνιστικών προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Η πραγματικότητα αυτή είχε διττό αντίκτυπο για την αμυντική βιομηχανία. Πρώτον, οι ανάγκες των Ενόπλων Δυνάμεων, στον βαθμό που εξυπηρετούνταν από την ελληνική αμυντική βιομηχανία, στερούνταν *ipso facto* την προσαρμογή σε εξωτερικά καθορισμένα πρότυπα, δηλαδή στην απειλή που συνιστούσαν για την Ελλάδα οι ποσοτικά ανώτερες τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις, οι οποίες, επιπλέον, προμηθεύονταν από μία όλο και πιο ικανή τουρκική αμυντική βιομηχανία. Δεύτερον, ο όγκος των εξαγωγών που ήταν απαραίτητος για να επιτευχθούν οι αναγκαίες οικονομίες κλίμακας κατέστη «όνειρο θερινής νυκτός» λόγω της εξάρτησής τους από τις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις ως του μοναδικού τους πελάτη. Κατά συνέπεια, η ελληνική αμυντική βιομηχανία δεν ήταν οικονομικά βιώσιμη και τεχνολογικά πολύτιμη για την εθνική άμυνα της Ελλάδας καθώς δεν παρήγαγε, μέσω εξαγωγών σε άλλες χώρες, την αναγκαία κερδοφορία για τις απαραίτητες επενδύσεις σε Ε&Α.

Επομένως, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα από το 1974 έως το 2010 δαπάνησε 218 δισεκατομμύρια ευρώ για την προμήθεια όπλων, δεν απέκτησε ποτέ μια αμυντική βιομηχανία υψηλής ποιότητας, δηλαδή μια αμυντική βιομηχανία ικανή να ενισχύσει σημαντικά τις αμυντικές ικανότητες της χώρας συμβάλλοντας με θετικές δευτερογενείς συνεισφορές στην ελληνική οικονομία. Πράγματι, ο συνδυασμός υψηλών δαπανών για την προμήθεια οπλικών συστημάτων ελλείπει ενός ισχυρού εγχώριου τομέα και θετικών δευτερογενών συνεισφορών στην ελληνική οικονομία, θεωρήθηκε από τους εγχώριους μελετητές ως μια από τις αιτίες της ελληνικής δημοσιονομικής κρίσης.² Η αναφυόμενη δημοσιονομική κρίση οδήγησε, επίσης, σε δραματική μείωση των κονδυλίων του προϋπολογισμού που σχετίζονται με την άμυνα με επαχθείς επιπτώσεις για την αποτρεπτική ικανότητα της χώρας.³ Αξίζει, στο σημείο αυτό, να επισημανθεί ότι ούτε στην ελληνική ακαδημαϊκή συζήτηση έχουν τύχει ενδελεχούς και συστηματικής έρευνας αλλά ούτε και στον σχετικό δημόσιο διάλογο έχουν επαρκώς συζητηθεί οι θετικές

¹ Για μια ανάλυση αυτής της εδραιωμένης κατάστασης στην ελληνική αμυντική βιομηχανία βλέπε, Ch. Kalloniatis & Ch. Kolias, (2021), Greece, στο K. Hartley & J. Belin (eds.) *The Economics of the Defence Industry*, Routledge Studies in Defence and Peace Economics, Routledge, 232-250.

² O. Dimitraki & A. Kartsaklas, (2018), Sovereign Debt, deficits and defense spending, the case of Greece, *Defence and Peace Economics*, 29(6), 712-727.

³ Βλέπε σχετικά, Th. Dodos & Ch. Collias, (Μάρτιος, 2013) *Greek defense spending in times of crisis: the urgent need for defence reform*, ELIAMEP Thesis.

συνέπειες που θα είχε τόσο για την ενίσχυση του οικοσυστήματος E&A της χώρας όσο και για την ενίσχυση της αποτρεπτικής της ικανότητας μια ισχυρή και ανοιχτή στην καινοτομία ελληνική αμυντική βιομηχανία.

Ο διεθνής επιστημονικός διάλογος σχετικά με τον αντίκτυπο των κρατικών δαπανών στην ανάπτυξη και προμήθεια οπλικών συστημάτων με εθνική χρηματοδότηση στην εθνική άμυνα και την εθνική οικονομική ανάπτυξη εξαρτάται από την περίπτωση της υπό εξέταση χώρας.⁴ Όπως προκύπτει από τη μελέτη διαφόρων περιπτώσεων, η επιτυχημένη εγχώρια αμυντική βιομηχανία μπορεί να καταστεί κρίσιμη τόσο για την ενίσχυση των εθνικών αμυντικών ικανοτήτων μιας χώρας, μέσω της παροχής του σχετικού εξοπλισμού, της γνώσης και της τεχνογνωσίας, όσο και για την ανάπτυξη της γνώσης και των δεξιοτήτων που έχουν εφαρμογές στην ευρύτερη οικονομία της χώρας.⁵ Έχει, επίσης, αποδειχθεί ότι οι αμυντικές δαπάνες προσελκύουν (crowd-in) επενδύσεις στη μη στρατιωτική E&A. Οι δαπάνες αυτές μπορούν να καλύψουν μέρος του σταθερού κόστους της μη στρατιωτικής E&A, να δημιουργήσουν δευτερογενή αποτελέσματα σε συναφείς τεχνολογικούς τομείς και να μετριάσουν τους πιστωτικούς περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις όταν συμμετέχουν σε μη αμυντικές δραστηριότητες E&A με εγγενώς αβέβαιες εμπορικές προοπτικές αποδόσεων.⁶

Μετάβαση σε ένα νέο μοντέλο: αναδιαμόρφωση της οικονομίας και της γεωπολιτικής

Η οικονομική κρίση που αντιμετώπισε η Ελλάδα από τα τέλη της δεκαετίας του 2000 και μετά, με τη συρρίκνωση του ΑΕΠ κατά 25% να προσομοιάζει με ύφεση που προκαλεί ένας πόλεμος, είχε ως αποτέλεσμα την πίεση των πιστωτών προς την Ελλάδα προκειμένου να περιοριστούν οι ζημίες από τις κρατικά ελεγχόμενες επιχειρήσεις. Σε αυτό το πλαίσιο πολιτικής, οι απτές εξελίξεις περιελάμβαναν την αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων και την προσέλκυση ξένων επενδυτών σε όλες σχεδόν τις κρατικά ελεγχόμενες επιχειρήσεις που σχετίζονται με την άμυνα.⁷ Κατά τη διάρκεια της δημοσιονομικής κρίσης, οι δραστικές περικοπές στις πιστώσεις του προϋπολογισμού του Υπουργείου Άμυνας ώθησαν τις μικρές και μεσαίες ιδιωτικές επιχειρήσεις του αμυντικού τομέα στις ξένες αγορές ή/και στη συμμετοχή τους σε πανευρωπαϊκές κοινοπραξίες E&A. Στις προκηρύξεις του ETA για το 2021 όπου διατέθηκαν κονδύλια ύψους 1,2 δισεκατομμυρίων ευρώ, οι επιχειρήσεις της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας κατέλαβαν την εντυπωσιακή 5^η θέση στην ΕΕ-27, με εβδομήντα πέντε επιλεγμένες συμμετοχές.⁸

Επιπλέον, η πίεση των πιστωτών κατά τη διάρκεια της δημοσιονομικής κρίσης ενίσχυσε την αποτελεσματικότητα του κράτους (state capacity). Για παράδειγμα, η είσπραξη των δημοσίων εσόδων και η παρακολούθηση των εθνικών δαπανών υγείας βελτιώθηκαν σε σημαντικό βαθμό μέσω της ολοκληρωμένης ψηφιοποίησης. Η εξέλιξη αυτή αύξησε τις προσδοκίες σχετικά με την ικανότητα του κράτους να παρέχει με αποτελεσματικότητα βασικές υπηρεσίες μέσω της αξιοποίησης της τεχνολογίας. Ως εκ τούτου, αυξήθηκε η επιρροή των τεχνολόγων, είτε ήταν πολιτικά διορισμένοι είτε μόνιμοι κρατικοί

Η Τουρκία κατέστη μια μεσαίου μεγέθους δύναμη που δεν δίστασε να υιοθετήσει μια όλο και πιο επιθετική συμπεριφορά στην περιοχή της.

⁴ Για μια συζήτηση της βιβλιογραφίας βλέπε, D. Karamanis, (Ιούλιος, 2022), Defence partnerships, military expenditures, investment and economic growth: an analysis in PESCO countries, Paper No. 173, *The Hellenic Observatory-LSE*.

⁵ A. Dorman, M. Uttley & B. Wilson, (Απρίλιος, 2015), A benefit not a burden - The security, economic and strategic value of Britain's defence industry, *The Policy Institute at King's*, King's College London.

⁶ E. Moretti, C. Steinwenderand & J. Van Reenen, (Ιανουάριος, 2021), The Intellectual Spoils of war? Defense R&D, Productivity and International Spillovers, *NBER Working Papers*, National Bureau of Economic Research.

⁷ Βλέπε σχετικά, Ι.Γ. Μπέλλος, (2022), Στην τελική ευθεία η εξυγίανση 4 ΔΕΚΟ, *Καθημερινή*, 4.9.2022.

⁸ Βλέπε, Euro2day, (2022), Η Ελλάδα στην 5η θέση στη χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας, *Euro2day*, 26.7.2022.

λειτουργοί, στον κρατικό μηχανισμό. Συναφώς, οι φορείς της αγοράς ως προμηθευτές τεχνολογικών λύσεων στο κράτος και οι κρατικοί τεχνολόγοι ενίσχυσαν την αμοιβαία συμμαχία τους με σκοπό τη βελτίωση των παρεχόμενων δημόσιων πολιτικών.

Η πρωτοφανής αυτή γεωπολιτική εξέλιξη οδήγησε την Ελλάδα στην απόφαση ενίσχυσης πρωτίστως του Πολεμικού της Ναυτικού (ΠΝ) καθώς και της Πολεμικής της Αεροπορίας (ΠΑ).

Μετά την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ το 1989, τέθηκαν οι βάσεις για μια συντονισμένη προσπάθεια σε επίπεδο ΕΕ για έναν εξορθολογισμένο και κατάλληλα χρηματοδοτούμενο, σε επίπεδο Ε&Α και συμπαραγωγής, αμυντικό τομέα.

Η «γεωπολιτική κρίση της Ελλάδας» συνδέεται με την επιθετική και προκλητική συμπεριφορά της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας και ακολούθησε αμέσως μετά τον επίσημο τερματισμό της δημοσιονομικής κρίσης. Εν μέρει καθοδηγούμενη από εσωτερικές δυναμικές και προτεραιότητες και εν μέρει από τις ευκαιρίες που δημιούργησε η μερική απομάκρυνση των ΗΠΑ από την Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή, η Τουρκία κατέστη μια μεσαίου μεγέθους δύναμη που δεν δίστασε να υιοθετήσει μια όλο και πιο επιθετική συμπεριφορά στην περιοχή της.⁹

Η πρωτοφανής αυτή γεωπολιτική εξέλιξη οδήγησε την Ελλάδα στην απόφαση ενίσχυσης πρωτίστως του Πολεμικού της Ναυτικού (ΠΝ) καθώς και της Πολεμικής της Αεροπορίας (ΠΑ) μέσω της απόκτησης ή/και αναβάθμισης εξαιρετικά προηγμένων μαχητικών αεροσκαφών και πολεμικών πλοίων, από τη Γαλλία και τις ΗΠΑ. Η απόφαση αυτή είχε διττό στόχο. Πρώτον, την επίτευξη ποιοτικού πλεονεκτήματος στις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις έναντι των τουρκικών και, δεύτερον, την προσφορά εγγυήσεων έναντι της τουρκικής απειλής τόσο από την κυρίαρχη δύναμη της Μεσογείου, τις ΗΠΑ, όσο και από την ισχυρότερη στρατιωτική δύναμη της ΕΕ, τη Γαλλία.

Πρέπει, στο σημείο αυτό, να επισημανθεί ότι οι κορυφαίες χώρες παραγωγής αμυντικών προϊόντων, κράτη μέλη της ΕΕ και γεωπολιτικά ισχυρές, τείνουν να επιλέγουν, υπό την επιρροή των κορυφαίων αμυντικών εταιρειών τους, να προχωρήσουν μόνες τους. Για παράδειγμα, η Γαλλία αποφάσισε να αναπτύξει μόνη της το μαχητικό αεροσκάφος Rafale και να εξαιρεθεί από την κοινοπραξία Eurofighter για αυτόν ακριβώς τον λόγο, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980.¹⁰ Αυτή η προτίμηση της βιομηχανικής πολιτικής της Γαλλίας έχει καταστήσει, σχεδόν σαράντα χρόνια μετά, την απόκτηση αυτών των αεροσκαφών από την Ελλάδα αναπόσπαστο στοιχείο της αμυντικής συμμαχίας της χώρας μας με τη Γαλλία. Έτσι, η βιομηχανική λογική και οι γεωπολιτικές επιταγές αλληλοσυμπληρώθηκαν σε πλαίσιο διμερές αντί ενός ευρωπαϊκού πλαισίου.

Ωστόσο, το ξέσπασμα του πολέμου στην Ουκρανία ανέδειξε μια αντίρροπη τάση σε σχέση με την ακολουθούμενη διμερή προσέγγιση, αναβιβάζοντας την ΕΕ σε σημαντικότερο δρώντα στον αμυντικό τομέα. Πράγματι, η κατεύθυνση της ΕΕ και των κρατών μελών της κατέστη σαφής μετά την ρωσική εισβολή στην Ουκρανία: αύξηση των αμυντικών δαπανών και ενίσχυση των στρατιωτικών ικανοτήτων της Ένωσης.¹¹

Η ανάδυση της ευρωπαϊκής γεωπολιτικής διάστασης, μια διαδικασία που ξεκίνησε με την κατάκτηση της Κριμαίας από τη Ρωσική Ομοσπονδία το 2014 και κορυφώθηκε με τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022, αποτέλεσε μια ακόμη πιο σημαντική ιστορική στροφή ακριβώς επειδή προηγήθηκαν επί μακρόν οι τεχνολογικές και βιομηχανικές εξελίξεις. Μετά την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ το 1989, τέθηκαν οι βάσεις για μια συντονισμένη προσπάθεια σε επίπεδο ΕΕ για έναν εξορθολογισμένο και κατάλληλα χρηματοδοτούμενο, σε επίπεδο Ε&Α και συμπαραγωγής, αμυντικό τομέα. Η μείωση των εθνικών αμυντικών προϋπολογισμών μετά το 1989, καθώς και το γεγονός ότι η μη στρατιωτική Ε&Α προηγείται της Ε&Α που

⁹ Βλέπε σχετικά, Economist, (2021), As America retreats, regional rogues are on the rise, *The Economist*, 27.11.2021.

¹⁰ Βλέπε, A. Calcara (2020), Cooperation and non cooperation in European defence procurement, *Journal of European Integration*, 42(6), 799-815.

¹¹ Για τον αντίκτυπο του πολέμου στην Ουκρανία στην ευρωπαϊκή αμυντική πολιτική βλέπε, J. Barigazzi, D.M. Herszenhorn & M. de La Baune, (2022), Ukraine war pushes Brussels to break a taboo with joint arms spending plan, *Politico*, 17.5.2022; T. Lawrenson, (2022), Russia's war and the accelerating pace of EU defence initiatives, *International Institute of Defence Studies*, 24.10.2022.

Τα μοναδικά πλεονεκτήματα της ΕΕ να λειτουργήσει ως μηχανισμός συντονισμού μεταξύ εθνικών κρατών που κινητοποιούνται από έναν κοινό σκοπό και στόχο.

σχετίζεται με την άμυνα —ειδικά σε τομείς με πολλά υποσχόμενες εφαρμογές στο πεδίο της μάχης, όπως η τεχνητή νοημοσύνη— ήταν οι κύριοι παράγοντες που οδήγησαν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στη συντονισμένη αυτή προσπάθεια.¹² Έτσι, ενώ λόγω του πολέμου στην Ουκρανία οι εθνικοί αμυντικοί προϋπολογισμοί θα αυξηθούν, ο σχεδιασμός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δεν θα αποδειχθεί περιττός: ενθάρρυνση της συμπαραγωγής εντός της ΕΕ, εντοπισμός έργων που σχετίζονται με την άμυνα, προσπάθεια μεγιστοποίησης των ευκαιριών ορθής χρήσης στην χρηματοδότηση E&A της ΕΕ και ενεργοποίηση της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕπ), η οποία θα παράσχει για πρώτη φορά στη βιομηχανία δάνεια ύψους 7 δισεκατομμυρίων ευρώ για έργα διπλής χρήσης. Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν τα μοναδικά πλεονεκτήματα της ΕΕ να λειτουργήσει ως μηχανισμός συντονισμού μεταξύ εθνικών κρατών που κινητοποιούνται από έναν κοινό σκοπό και στόχο.¹³

Ο εσωτερικός και ο εξωτερικός παράγοντας: μια διχοτομημένη αμυντική βιομηχανία

Πώς ακριβώς, όμως, αυτές οι δύο —χρονικά διαδοχικές αλλά και βαθιά αλληλένδετες λόγω της διαρκούς επίδρασης της πρώτης— κρίσεις της Ελλάδας (η δημοσιονομική και η γεωπολιτική) αλληλεπιδρούν μεταξύ τους καθώς και με τις ευρωπαϊκές εξελίξεις διαμορφώνοντας έτσι την ελληνική αμυντική βιομηχανία;

Η ίδια η φύση αυτής της γεωπολιτικά καθοδηγούμενης επιτάχυνσης των προμηθειών σημαίνει είτε μηδενική είτε μη-προσχεδιασμένη συμμετοχή της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας.

Η οφειλόμενη στην κρίση αναδιάρθρωση των κρατικών επιχειρήσεων της Ελλάδας, που ασχολούνται αποκλειστικά ή εν μέρει με δραστηριότητες της αμυντικής βιομηχανίας, ενισχύει την ικανότητά τους να αναλαμβάνουν εργασίες υπεργολαβίας. Η δυνατότητα ανάληψης υπεργολαβιών δημιουργήθηκε από την ελληνική γεωπολιτική κρίση που προκάλεσε την επιτάχυνση του προγράμματος απόκτησης και αναβάθμισης διαφόρων οπλικών συστημάτων.¹⁴ Τούτου λεχθέντος, η ίδια η φύση αυτής της γεωπολιτικά καθοδηγούμενης επιτάχυνσης των προμηθειών σημαίνει είτε μηδενική είτε μη-προσχεδιασμένη συμμετοχή της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας όσον αφορά στην απόκτηση των αεροσκαφών Rafale (κυρίως μιας μεταχειρισμένης παρτίδας που αποκτήθηκε απευθείας από τη γαλλική Πολεμική Αεροπορία) καθώς και την περιορισμένη συμμετοχή ελληνικών εταιρειών στην κατασκευή των νεότευκτων γαλλικών φρεγατών Belh@rra.¹⁵

Οι ταχύτατα επιδεινούμενες ελληνοτουρκικές σχέσεις κατέστησαν αναγκαία, όπως ήταν φυσικό, την ταχεία λήψη αποφάσεων εκ μέρους των φορέων χάραξης πολιτικής στην Ελλάδα. Η διαδικασία επιτάχυνσης του χρονοδιαγράμματος προμηθειών, καθώς και η ανάγκη σύνδεσης της προμήθειας οπλικών συστημάτων με την ενίσχυση των αμυντικών συμμαχιών κατέστησαν το Γραφείο του Πρωθυπουργού κεντρικό δρώντα λήψης των σχετικών αποφάσεων. Είναι σκόπιμο να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι δεν έχουν υπάρξει σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο πλαίσιο προμηθειών του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας ούτε έχουν αναμορφωθεί οι λειτουργίες της Γενικής Διεύθυνσης Αμυντικών Επενδύσεων και Εξοπλισμών. Επίσης, το Γραφείο του Πρωθυπουργού δεν ηγήθηκε μιας

¹² Για μια περιγραφή αυτής της εξελισσόμενης αρμοδιότητας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στον τομέα της άμυνας, η οποία υποστηρίζεται όλο και περισσότερο από τα κράτη μέλη της ΕΕ βλέπε, D. Fiott & M. Ketselidis, (Μάρτιος, 2022), EU Civil-Defence Synergies: Understanding the challenges and drivers of change, Policy Paper, *Armament Industry European Research Group*.

¹³ Βλέπε ενδεικτικά, European Commission, (2021), *Defence Industry: The Commission kick-starts the European Defence Fund with 1.2 billion euros and awards 26 new industrial projects form more than 158 million euros*, Press Release, 30.6.2021; H. Foy, (2022), Brussels plans to help finance joint weapons procurement by states, *Financial Times*, 20.7.2022; European Investment Bank, (2022), *EIB approves European Security Initiative, confirms Ukraine disbursement and backs euro 543 million business and clean energy investment*, Press Release, 10.3.2022.

¹⁴ Βλ. σχετικά, S. Plakoudas, (Δεκέμβριος, 2021), The Recent Turnaround of the Greek Defence Industry, *Newlines Institute*.

¹⁵ Σ. Βλάσσης, (2022), Υπογραφή συμβάσεων της Naval Group με 5 ελληνικές εταιρείες, *Δούρειος Ίππος*, 19.10.2022.

διυπουργικής προσπάθειας —στην οποία ενδεικτικά θα συμμετείχαν τα Υπουργεία Εθνικής Άμυνας, Εξωτερικών, Οικονομικών, Ανάπτυξης, Προστασίας του Πολίτη, Εμπορικής Ναυτιλίας, Ψηφιακής Διακυβέρνησης— που θα είχε ως στόχο να θέσει τις βάσεις για μια αναγεννημένη αμυντική βιομηχανία σε συγχρονισμό με τις αμυντικές ανάγκες της χώρας.

Όμως, υπό την καθοδήγηση του Υπουργείου Οικονομικών, η κυβέρνηση προχώρησε στη λήψη των μέτρων που απαιτούνταν για την ανακεφαλαιοποίηση και την αναδιάρθρωση των κύριων επιχειρήσεων που εμπλέκονται στην άμυνα προκειμένου οι τελευταίες να καταφέρουν να προσελκύσουν εξωτερικά κεφάλαια και τεχνογνωσία.¹⁶ Πρέπει να επισημανθεί ότι η οικονομική και η γεωπολιτική επιταγή είναι πλήρως ευθυγραμμισμένες. Συνακόλουθα, οι Έλληνες υπεργολάβοι δεν μπορούν να συνεχίσουν να δημιουργούν ζημίες, ούτε μπορούν οι ανεπάρκειες που υπονομεύουν την έγκαιρη και ποιοτική εκτέλεση των υπεργολαβικών τους εργασιών να αποδυναμώνουν την στρατιωτική αποτροπή της Ελλάδας ενώ η χώρα ζει υπό την σκιά παρατεταμένων και συνεχώς αυξανόμενων τουρκικών απειλών.

Δεν έχουν υπάρξει σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο πλαίσιο προμηθειών του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας ούτε έχουν αναμορφωθεί οι λειτουργίες της Γενικής Διεύθυνσης Αμυντικών Επενδύσεων και Εξοπλισμών.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, η εικόνα είναι πλέον αρκετά καθαρή. Από τρεις μέχρι τέσσερις κορυφαίες κρατικές επιχειρήσεις του αμυντικού τομέα της Ελλάδας (που βρίσκονται σε διαδικασία μερικής ή ολικής ιδιωτικοποίησης) αναλαμβάνουν ή πρόκειται να αναλάβουν μακροπρόθεσμες αναθέσεις ως υπεργολάβοι των μεγάλων ξένων αμυντικών εταιρειών που παρέχουν στις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις τις κύριες οπλικές πλατφόρμες τους, δηλαδή μαχητικά αεροσκάφη, φρεγάτες και κορβέτες του ΠΝ, άρματα μάχης και οχήματα μάχης πεζικού. Οι επιχειρήσεις αυτές είναι η ΕΑΒ (αεροδιαστημική), τα ναυπηγεία Σκαραμαγκά και Ελευσίνας, η ΕΛΒΟ (άρματα μάχης και άλλα οχήματα του Ελληνικού Στρατού-ΕΣ), και η ΕΑΣ (πυρομαχικά και όπλα του ΕΣ, κυρίως). Οι πραγματικές ή πιθανές αμυντικές βιομηχανίες του εξωτερικού προέρχονται από τις ΗΠΑ, από τα ισχυρότερα κράτη μέλη της ΕΕ, όπως η Γαλλία, η Γερμανία, και πιθανόν από την Ιταλία ή/και το Ισραήλ. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτές οι χώρες διαθέτουν το γεωπολιτικό εκτόπισμα που χρειάζεται η Ελλάδα για να αντιμετωπίσει την αυξανόμενη τουρκική απειλή. Κατασκευάζουν, επίσης, τα οπτικά συστήματα αιχμής που χρειάζονται οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις για να διατηρήσουν την ποιοτική ισορροπία ή και να αποκτήσουν υπεροχή έναντι των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Προκειμένου, βεβαίως, να αποδώσουν αυτές οι αναθέσεις και υπεργολαβίες τόσο για τις Ένοπλες Δυνάμεις όσο και για την ελληνική οικονομία θα πρέπει οι εμπλεκόμενες ελληνικές επιχειρήσεις να έχουν την ευκαιρία να προσθέσουν αξία στο τελικό προϊόν. Πρέπει, επίσης, να τους δοθεί το δικαίωμα να πωλούν την προστιθέμενη αυτή αξία, ενσωματωμένη στο σχετικό τμήμα της υπεργολαβίας τους, σε άλλους αλλοδαπούς αγοραστές. Μόνο έτσι θα καλυφθεί ή/και θα υπερκαλυφθεί το σημαντικό κόστος σε χρήμα και χρόνο, το οποίο προκύπτει από τις αντι-οικονομίες κλίμακας που συνεπάγεται η υπεργολαβία. Για να συμβεί αυτό, η ελληνική κυβέρνηση θα πρέπει να ξεκινήσει σκληρές διαπραγματεύσεις με τις πωλήτριες χώρες, οι εμπλεκόμενες ελληνικές επιχειρήσεις θα πρέπει να είναι καλά διοικούμενες και καλά κεφαλαιοποιημένες, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στην πρόκληση και το ελληνικό κράτος θα πρέπει να παράσχει σε αυτές τις επιχειρήσεις τους κρίσιμους αναγκαίους πόρους.

¹⁶ Για μια περιγραφή της αναδιάρθρωσης της ΕΑΒ από το Υπουργείο Οικονομικών από την παρούσα κυβέρνηση βλέπε, Σ. Βλάσσης, "Αερομαχίες" για την ΕΑΒ και την Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία, *Δούρειος Ίππος*, 31.10.2022. Για μια περιγραφή της αναδιάρθρωσης των δύο κύριων ναυπηγείων βλέπε, Ι.Γ. Μπέλλος, (2022), Σε διαβούλευση η εξυγίανση των Ναυπηγείων Ελευσίνας-Εφικτή η ολοκλήρωση της μεταβίβασης του Σκαραμαγκά μέσα στο φθινόπωρο, *Καθημερινή*, 09.7.2022.

Όσον αφορά στις μικρότερες ιδιωτικές επιχειρήσεις του αμυντικού τομέα και τις ερευνητικές ομάδες σε ελληνικά πανεπιστήμια και ερευνητικά ινστιτούτα που συμμετέχουν σε έργα E&A του ETA ή σε άλλες χρηματοδοτούμενες από την ΕΕ πρωτοβουλίες E&A «διπλής χρήσης» (dual use), όπως από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Έρευνας (ΕΞΕ-European Research Council), είναι σκόπιμο να σημειωθεί ότι αυτές πραγματοποιούνται χωρίς επαρκή συντονισμό από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Αυτή η απουσία εμπλοκής και συντονισμού από την πλευρά του κράτους αφορά τόσο στην κάλυψη άμεσων εθνικών αμυντικών αναγκών όσο και στην ενσωμάτωση της E&A από τις ελληνικές αμυντικές επιχειρήσεις στον σχεδιασμό των μελλοντικών αναγκών των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Δεν έχει, επίσης, ακόμα τύχει επαρκούς προσοχής από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας ο αναπτυσσόμενος, αν και μη-στρατιωτικά προσανατολισμένος, τομέας της υψηλής τεχνολογίας.

Χαρακτηριστική απόδειξη αυτής της ανεπάρκειας είναι το γεγονός ότι η εξέχουσα θέση που κατέχει παγκοσμίως η Τουρκία στην παραγωγή και επιτυχή χρήση Μη-Επανδρωμένων Αεροχημάτων (UAVs) δεν οδήγησε την ελληνική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία να προσκαλέσει τις ελληνικές αμυντικές εταιρείες και επιχειρήσεις καθώς και την επιστημονική και ερευνητική κοινότητα της χώρας είτε να παράγουν μια εξίσου καινοτόμο παγκοσμίως δέσμη αντιμέτρων είτε να επιχειρήσουν την παραγωγή παρόμοιου ή ανώτερου UAV από εκείνα που αναπτύσσει η αμυντική βιομηχανία της Τουρκίας. Είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι σε αυτή την κατεύθυνση δραστηριοποιούνται διάφορες επιστημονικές ομάδες στην Ελλάδα, είτε σε κρατικά πανεπιστήμια είτε σε ερευνητικά ινστιτούτα. Όμως, η δραστηριοποίηση αυτή γίνεται με δική τους πρωτοβουλία και με πενιχρή κρατική χρηματοδότηση ή μέσω της συμμετοχής σε ευρωπαϊκές κοινοπραξίες που θέτουν στόχους χωρίς κανέναν από αυτούς να καθορίζεται από τις ανάγκες εθνικής ασφάλειας της Ελλάδας.¹⁷ Η ελληνική κυβέρνηση κινήθηκε προς την ελληνική ερευνητική κοινότητα υψηλής τεχνολογίας χρηματοδοτώντας την E&A για τη δημιουργία ενός ελληνικού drone από συγκεκριμένο πανεπιστημιακό ερευνητικό κέντρο,¹⁸ αν και η πρωτοβουλία αυτή, όπως και η χρηματοδότηση με 1,5 εκατομμύριο ευρώ,¹⁹ αναλήφθηκε από το Υπουργείο Οικονομικών και όχι από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Για να γίνει αντιληπτή η αναντιστοιχία μεταξύ του μεγέθους της πρόκλησης και του μεγέθους των πόρων που έχουν δεσμευτεί, αρκεί να αναφερθεί ότι η κυβέρνηση της Ταϊβάν ανακοίνωσε ένα τριετές πρόγραμμα ύψους 1,6 δισεκατομμυρίων δολαρίων στον ίδιο τομέα. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος, οι επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα της Ταϊβάν καλούνται να αναπτύξουν σειρά συστημάτων UAV ειδικά σχεδιασμένων για ενδεχόμενη πολεμική αντιπαράθεση με την Κίνα.²⁰

Δεν έχει, επίσης, ακόμα τύχει επαρκούς προσοχής από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας ο αναπτυσσόμενος, αν και μη-στρατιωτικά προσανατολισμένος, τομέας της υψηλής τεχνολογίας προκειμένου να τεθούν οι βάσεις για μια παραγωγική συνεργασία μαζί του. Ωστόσο, ο τομέας αυτός καθίσταται όλο και πιο ισχυρός όσον αφορά στην προσέλκυση πόρων και επιστημονικών γνώσεων, τόσο εγχώριων όσο και διεθνών, προκειμένου να αναπτύξει, σε περιορισμένα χρονικά πλαίσια, προϊόντα και υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας. Πράγματι, η εξέλιξη αυτή έχει προκύψει κυρίως από την στήριξη της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ). Η τελευταία συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ), οι οποίες οδήγησαν

¹⁷ Σ. Βλάσσης, (2022), Τελειοποίηση και έτοιμο για δοκιμές το σύστημα anti-drone του ΕΚΕΤΑ, *Δούρειος Ίππος*, 09.07.2022.

¹⁸ Για μια ανασκόπηση των ενεργειών που έχουν γίνει μέχρι στιγμής όσον αφορά στην ανάπτυξη ενός ελληνικού drone βλέπε, Σ. Βλάσσης, (2022), Η θραύση των drone και οι ελληνικές δυνατότητες, *Δούρειος Ίππος*, 30.5.2022.

¹⁹ Για μια κριτική της κυβερνητικής πολιτικής, συμπεριλαμβανομένης της σχέσης μεταξύ των υπουργείων Οικονομικών βλέπε, Σ. Βλάσσης, (2022), Ο χώρος των drone - UAV και η απουσία κρατικής πολιτικής στην Ελλάδα, *Δούρειος Ίππος*, 18.01.2022; Σ. Βλάσσης, (2001), Σταϊκούρας για ΑΡΧΥΤΑΣ - Γιατί όχι ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα και με τα ΕΑΣ, *Δούρειος Ίππος*, 03.12.2001.

²⁰ K. Hill, (2022), Taiwan rallies drone makers to prepare military for China threat, *Financial Times*, 08.11.2022.

Σε τομείς που δεν σχετίζονται με την άμυνα, η κυβέρνηση έχει επιδείξει πολύ μεγαλύτερη ικανότητα και πολιτική βούληση από τον μέσο όρο των προηγούμενων κυβερνήσεων όσον αφορά στην προώθηση της καινοτομίας.

την ΕΤεπ να επενδύσει σε εταιρείες ιδιωτικών κεφαλαίων που έχουν καθοριστική σημασία για την ανάπτυξη των νεοφυών επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας στην Ελλάδα. Ορισμένοι από τους πρωταγωνιστές της ελληνικής νεοφυούς επιχειρηματικής σκηνής που εκπροσωπούνται στο συμβουλευτικό όργανο της κυβέρνησης για την Ε&Α, δηλαδή το Εθνικό Συμβούλιο Έρευνας, Τεχνολογίας και Καινοτομίας (ΕΣΕΤΕΚ), σημείωσαν το ενδιαφέρον της κυβέρνησης να υιοθετήσει κάποιες από τις κατατεθειμένες προτάσεις και, μέσω της προώθησης σχετικών νομοσχεδίων, να διευκολύνει την ανάπτυξη του τομέα των νεοφυών επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας.²¹ Όντως, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας συνεργάστηκε με το Υπουργείο Ανάπτυξης (τον πολιτικό προϊστάμενο της ΓΓΕΤ) για την εξεύρεση πόρων από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανασυγκρότησης της ΕΕ όσον αφορά στην ανάπτυξη του επιχειρησιακού αυτόνομου συστήματος «Thorax» για την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών.²² Ναι μεν η συνεργασία αυτή συνιστά αναμφίβολα θετική εξέλιξη, απέχει, εν τούτοις, από την προαναφερθείσα θεσμοθετημένη στρατηγική που στοχεύει στην Ε&Α για μη στρατιωτικές χρήσεις και η οποία υλοποιείται με τη συνεργασία των ελληνικών νεοφυών επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας, του Υπουργείου Ανάπτυξης και του ΕΣΕΤΕΚ.

Αυτή η υστέρηση καινοτομίας και πειραματισμού εκ μέρους του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας έρχεται σε αντίθεση με άλλες περισσότερο παραγωγικές κυβερνητικές πρωτοβουλίες που δρομολογήθηκαν είτε σε υπουργικό επίπεδο είτε από το ίδιο το γραφείο του Πρωθυπουργού για την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19. Η ανάπτυξη του κυβερνητικού προγράμματος εμβολιασμού και η μέθοδος ελέγχου των επισκεπτών από το εξωτερικό συνιστούν δύο παραδείγματα τα οποία χαρακτηρίζονται τόσο από την επιτυχή σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα όσο και από την εφαρμογή της επιστημονικής εμπειρογνομosύνης, που αποτελεί θεμέλιο για την αντιμετώπιση σημαντικών πολιτικών προκλήσεων.²³ Ιδιαίτερα το πρόγραμμα εμβολιασμού της κυβέρνησης αναδεικνύει το σημείο που αναφέραμε στην πρώτη ενότητα: ότι δηλαδή η πίεση των πιστωτών κατά τη διάρκεια της δημοσιονομικής κρίσης ενίσχυσε την ικανότητα και την αποτελεσματικότητα του κράτους σε μια σειρά μη οικονομικού χαρακτήρα κρίσεων. Οι βελτιώσεις αυτές του κράτους βασίστηκαν στην αξιοποίηση της τεχνολογικής εμπειρογνομosύνης και της επιστημονικής γνώσης.

Όπως επιβεβαιώνουν τα παραπάνω παραδείγματα, σε τομείς που δεν σχετίζονται με την άμυνα, η κυβέρνηση έχει επιδείξει πολύ μεγαλύτερη ικανότητα και πολιτική βούληση από τον μέσο όρο των προηγούμενων κυβερνήσεων όσον αφορά στην προώθηση της καινοτομίας που θα υποστηρίζεται από τεχνογνωσία και επιστημονική γνώση. Γιατί αυτό δεν συνέβη στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, το Υπουργείο που θα πρέπει να βασίζεται κατεξοχήν και περισσότερο από όλα τα άλλα Υπουργεία στην υψηλή τεχνολογία; Οι λόγοι συνδέονται με την απορρόφηση της πολιτικής ηγεσίας της χώρας: (α) από την με ιλιγγιώδη ταχύτητα εξελισσόμενη προσπάθεια επανεξοπλισμού των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων με δοκιμασμένα οπικά συστήματα που εισάγονται από το εξωτερικό, και (β) από την ενίσχυση και εμπέδωση των γεωπολιτικών και στρατηγικών της συμμαχιών μέσω αυτού του επανεξοπλισμού. Αν και τα παραπάνω συνιστούν την ενδεδειγμένη πορεία δράσης στην υφιστάμενη γεωπολιτική συγκυρία, δεν συνεισφέρουν στην αναβάθμιση της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας. Ταυτόχρονα, η εκθετική αύξηση των δραστηριοτήτων των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων, ο σχεδιασμός σεναρίων για μια σειρά από ενδεχόμενα που μπορεί να

²¹ Βλέπε τον απολογισμό ενός εκ των έσω για αυτή τη συνεργασία, Α. Δοξιάδης, (2022), Οι εθελοντές των μεταρρυθμίσεων, *Καθημερινή*, 06.11. 2022.

²² Β. Νέδος, (2022), "Thorax" κατά υβριδικών απειλών, *Καθημερινή*, 17.02.2022.

²³ Για την εξάπλωση του μηχανισμού τεστ των επισκεπτών από το εξωτερικό κατά τη διάρκεια της πανδημίας με τη συμμετοχή ερευνητικής ομάδας υπό την ηγεσία Έλληνα επιστήμονα της διασποράς βλέπε, Κ. Dracopoulos, (Σεπτέμβριος, 2020), Give me a place to stand and, with a lever, I will move the whole world, *Pandemic blog, Greek Diaspora Project-SEESOX*.

προκύψουν λόγω της ολοένα και πιο επιθετικής και προκλητικής συμπεριφοράς της Τουρκίας²⁴ και, τέλος, ο πολλαπλασιασμός των κοινών ασκήσεων με τους συμμάχους της Ελλάδας αυξάνουν τις επιχειρησιακές απαιτήσεις των Ενόπλων Δυνάμεων και περιορίζουν αντικειμενικά την ικανότητα στοχοπροσήλωσης στην ανάπτυξη μιας συγκροτημένης στρατηγικής για την αμυντική βιομηχανία της χώρας. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της πολύμηνης κρίσης με την Τουρκία του 2020, οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, και ειδικότερα το ΠΝ, λειτούργησαν σε εξαιρετικά υψηλούς ρυθμούς επιχειρησιακής ετοιμότητας επί περίοδο τριών μηνών, με συνακόλουθες τεράστιες επιβαρύνσεις στο προσωπικό, τον εξοπλισμό και τους συναφείς προϋπολογισμούς.²⁵

Το τελικό αποτέλεσμα αυτής της «ήττας του σημαντικού από το επείγον» είναι ένας διχοτομημένος αμυντικός τομέας.

Το τελικό αποτέλεσμα αυτής της «ήττας του σημαντικού από το επείγον» είναι ένας διχοτομημένος αμυντικός τομέας. Τα χρηματοδοτικά εργαλεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής χρηματοδοτούν την ανάπτυξη της E&A, της αμυντικής βιομηχανίας, η οποία, όμως, εξακολουθεί να παραμένει αποσυνδεδεμένη από την ευρύτερη αμυντική προσπάθεια της Ελλάδας. Αντίθετα, οι διμερείς στρατηγικές συμμαχίες και συνεργασίες της Ελλάδας στον τομέα των στρατιωτικών προμηθειών, όπου συμμετέχουν και ελληνικές αμυντικές εταιρείες, έχουν αυξηθεί σημαντικά και αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της ελληνικής αποτρεπτικής ισχύος αναφορικά με την Τουρκία. Παρακάτω θα εξεταστεί κατά πόσον θα μπορούσε να ξεπεράσει η ελληνική αμυντική βιομηχανία τα όρια των διμερών αμυντικών-βιομηχανικών συνεργασιών και να αναπτυχθεί περαιτέρω μέσω της αξιοποίησης τόσο εθνικών όσο και ευρωπαϊκών πόρων.

Αλλαγή σελίδας; Η πορεία από τη διχοτόμηση στη σύγκλιση

Φαίνεται να γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτή η ανάγκη μεγαλύτερης θεσμοθέτησης της σχέσης μεταξύ του ελληνικού Υπουργείου Άμυνας και της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας, η οποία θα μπορούσε, σε πρώτη φάση, να αφορά στη δημιουργία ενός Υφυπουργείου καθώς και μιας Διεύθυνσης για την ελληνική αμυντική βιομηχανία στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας.

Φαίνεται να γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτή η ανάγκη μεγαλύτερης θεσμοθέτησης της σχέσης μεταξύ του ελληνικού Υπουργείου Άμυνας και της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας.

Θα μπορούσε να υποστηριχτεί με σχετική ασφάλεια ότι, με δεδομένη την πίεση που ασκεί η αυξανόμενη διεκδικητικότητα της Τουρκίας, οποιαδήποτε ελληνική κυβέρνηση θα κατέληγε στην επιλογή που έκανε η σημερινή κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας (ΝΔ), δηλαδή να αγοράσει «από το ράφι» προκειμένου να συμπίεσει χρονικά την αναβάθμιση των μαχητικών ικανοτήτων των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων και να εδραιώσει τις συμμαχίες της χώρας με συγκεκριμένες μεγάλες δυνάμεις, συγκεκριμένα τις ΗΠΑ και την Γαλλία. Ωστόσο, αυτή η αναγκαιότητα έδωσε επίσης την ευκαιρία στα μεγάλα κόμματα της αντιπολίτευσης να επικρίνουν την πολύ χαμηλή συμμετοχή των ελληνικών επιχειρήσεων στις δημόσιες συμβάσεις.²⁶ Πρέπει, στο σημείο αυτό, να επισημανθεί ότι όταν ο ΣΥΡΙΖΑ ήταν στην κυβέρνηση επέλεξε να προχωρήσει σε προμήθειες αμυντικού υλικού με τον κύριο εξωτερικό πάροχο ασφάλειας της Ελλάδας, δηλαδή τις ΗΠΑ, μέσω της αναβάθμισης των F16 στην έκδοση Viper καθώς και μέσω της αναβάθμισης των αεροσκαφών θαλάσσιας επιτήρησης P3 Orion. Μέχρι τις επόμενες βουλευτικές εκλογές δεν αποκλείεται η προγραμματική σύγκλιση όλων των μεγάλων κομμάτων σχετικά με την ανάγκη θεσμοθέτησης από το κράτος της πολιτικής για την ελληνική αμυντική

²⁴ Β. Νέδος, (2022), Διεργασίες για μαπαράζ ασκήσεων - Με τη συμμετοχή δυνάμεων ΗΠΑ και Γαλλίας κατά την "διπλή" προεκλογική περίοδο, *Καθημερινή*, 11.11.2022.

²⁵ Βλέπε Μ. Χαραλαμπίδης, (2020), Απίστευτο: Οι Τουρκικές προκλήσεις κόστισαν στην Ελλάδα...100 εκατομμύρια ευρώ, *Τα Νέα*, 23.11.2020.

²⁶ Για μια τυπική αντιπολιτευτική κριτική βλέπε το άρθρο του πρώην αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Στρατού και πρώην υπουργού Άμυνας, Ναύαρχου ε.α. Ε. Αποστολάκη, ο οποίος συνδέεται με το αριστερό κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ, Ε. Αποστολάκης, (2022), Μια χαμένη ευκαιρία για την αμυντική βιομηχανία, *Τα Νέα*, 22-23.10.2022.

βιομηχανία με τρόπο που θα σηματοδοτεί τη δέσμευσή για την επίτευξη καινοτομίας στον αμυντικό τομέα.

Η θεσμοθέτηση, όμως, αυτή δεν είναι από μόνη της αρκετή εάν δεν δρομολογηθούν αλλαγές και μεταρρυθμίσεις σε σχέση με πολύ μεγαλύτερες προκλήσεις. Η προώθηση θεσμικών αλλαγών και του στοιχείου της καινοτομίας, όπως η δημιουργία ενός Υφυπουργείου Αμυντικής Βιομηχανίας θα είναι αποτελεσματικές στον βαθμό που θα αξιοποιήσουν τους σχετικούς διαθέσιμους πόρους.

Η Ε&Α, τόσο εκτός όσο και εντός του αμυντικού προϋπολογισμού, δεν πρέπει να γίνεται θύμα αναδιανεμητικών επιλογών.

Το πρώτο και μεγαλύτερο εμπόδιο είναι η επανεξισορρόπηση των αμυντικών δαπανών. Η ισορροπία πρέπει να καταστεί πιο ευνοϊκή, από ό,τι ήταν ιστορικά, προς τις κεφαλαιουχικές δαπάνες. Ειδικότερα, η Ε&Α, τόσο εκτός όσο και εντός του αμυντικού προϋπολογισμού, δεν πρέπει να γίνεται θύμα αναδιανεμητικών επιλογών. Ελλείψει μιας τέτοιας εξισορρόπησης, η ελληνική αμυντική βιομηχανία του μέλλοντος, ενώ θα μπορεί να είναι ικανός υπεργολάβος ξένων εταιρειών, θα αντιμετωπίσει σημαντικές δυσκολίες περαιτέρω εξέλιξης. Οι πόροι που χρειάζεται η εγχώρια αμυντική βιομηχανία είτε για να είναι καινοτόμος μέσω της συμμετοχής της σε πανευρωπαϊκές ή ΝΑΤΟϊκές κοινοπραξίες είτε για να αναπτύξει προϊόντα και υπηρεσίες για τις ιδιαίτερες αμυντικές ανάγκες της χώρας απλά δεν θα είναι διαθέσιμοι (π.χ. ανάγκες που αφορούν στην περιμετρική άμυνα σε ένα αρχιτελαγικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από πολλά νησιά διαφορετικού μεγέθους). Αρκεί να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι η σχετική βιβλιογραφία θεωρεί τις αναδιανεμητικές πιέσεις ως ένα σημαντικό εμπόδιο στη διάθεση επαρκών πόρων στο οικοσύστημα Ε&Α μιας χώρας.²⁷

Είναι, επίσης, ιδιαίτερα διαφωτιστικό το γεγονός ότι στον προϋπολογισμό που υπέβαλε η ελληνική κυβέρνηση για το έτος 2023 δεν προσδιορίζονται σαφώς τα κονδύλια που θα διατεθούν από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας για Ε&Α.

Αν και το παρόν κείμενο πολιτικής δεν αποτελεί τον κατάλληλο χώρο για μια εκτενή συζήτηση σχετικά με τη δημοσιονομική πολιτική της Ελλάδας, αρκεί να επισημανθεί ότι, γενικότερα, οι αναδιανεμητικές επιλογές που περιορίζουν τη διάθεση πόρων για αμυντική Ε&Α εντοπίζονται επίσης και εντός του πλαισίου του συστήματος εθνικής ασφάλειας μιας χώρας. Στην περίπτωση της Ελλάδας, αυτό μπορεί να συμβεί μέσω υπερβολικών πιστώσεων στον προϋπολογισμό για δαπάνες προσωπικού. Για παράδειγμα, μετά την μακρά κρίση με την Τουρκία το 2020, η Ελλάδα προχώρησε στην πρόσληψη περισσότερων συνοριοφυλάκων, αντί να χρησιμοποιεί για τον ρόλο αυτό στρατεύσιμους.²⁸ Αντίθετα, το Ισραήλ πρόσφατα διέθεσε γυναίκες στρατεύσιμες σε μονάδες τεθωρακισμένων που υπηρετούν στο σώμα συνοριακής άμυνας που βρίσκεται στα σύνορα του Ισραήλ με την Ιορδανία και την Αίγυπτο.²⁹ Η σύγκριση ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις είναι πραγματικά χαρακτηριστική: από τη μία πλευρά μια χώρα που επεκτείνει συγκριτικά υψηλού δημοσιονομικού κόστους δικαιώματα για να καλύψει τις ανάγκες εθνικής ασφάλειας (μόνιμη απασχόληση χαμηλής ειδικευσης στον δημόσιο τομέα σε παραμεθόριες περιοχές) και, από την άλλη, μια χώρα που επεκτείνει συγκριτικά χαμηλού δημοσιονομικού κόστους υποχρεώσεις των πολιτών της για την ίδια αποστολή (γυναίκες στρατεύσιμες που υπηρετούν σε μάχιμους ρόλους στα σύνορα).

Είναι, επίσης, ιδιαίτερα διαφωτιστικό το γεγονός ότι στον προϋπολογισμό που υπέβαλε η ελληνική κυβέρνηση για το έτος 2023 δεν προσδιορίζονται σαφώς τα κονδύλια που θα διατεθούν από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας για Ε&Α.³⁰ Το Ισραήλ, αντίθετα, διαθέτει το 8% του αμυντικού του προϋπολογισμού σε δραστηριότητες Ε&Α.³¹ Εάν κατ' αναλογία η Ελλάδα διέθετε το 8% του αμυντικού της προϋπολογισμού, δηλαδή 5,6

²⁷ M.Z. Taylor, (2016), *The Politics of Innovation - Why some countries are better than others at science and technology*, Oxford University Press.

²⁸ Newsroom, (2020), Ο Χρυσοχοίδης ανακοίνωσε την πρόσληψη 800 συνοριοφυλάκων, *Καθημερινή*, 21.10.2020.

²⁹ E. Fabian, (2022), IDF to deploy all-female tank crews after two-year trial deemed a success, *timesofisrael.com*, 27.10.2022.

³⁰ Σ. Βλάσσης, (2022), Εξοπλιστικές δαπάνες 2,6 δις ευρώ Ελλάδας - Κύπρου: Κάνοντας πλούσιους τους ξένους, *Δούρειος Ίππος*, 24.11.2022.

³¹ G. Pinchas & A. Tishler, (2019), The Israeli Defence Industry, στο K. Hartley & J. Belin (eds.) *The Economics of the Global Defence Industry*, Taylor and Francis Group.

δισεκατομμύρια ευρώ για E&A, ο σχετικός λογαριασμός για E&A θα ξεπερνούσε τα 400 εκατομμύρια ευρώ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα κράτη μέλη της ΕΕ, η E&A των οποίων εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από ευρωπαϊκή χρηματοδότηση, είναι επίσης εκείνα που υστερούν στην καινοτομία στην ΕΕ, κυρίως διότι δεν διαθέτουν σημαντική εθνική χρηματοδότηση για το οικοσύστημα της E&A τους.³² Η Ελλάδα είναι μια τέτοια χώρα διότι οι κυβερνήσεις προκρίνουν τη διάθεση των διαθέσιμων πόρων με τρόπους πολιτικά ωφέλιμους εντός του εκλογικού κύκλου, αντί της διάθεσης των πόρων σε E&A και με τρόπο που θα έχει θετικό αντίκτυπο που θα ξεπερνά το χρονικό πλαίσιο της θητείας ενός από τα κόμματα εξουσίας στην κυβέρνηση.

Πιθανότατα η απόλυτη υποταγή που επέβαλε η μετάβαση στο δημοκρατικό πολίτευμα είχε ως αποτέλεσμα την διαμόρφωση ενός σώματος αξιωματικών που λειτουργούσε χωρίς τον βαθμό θεσμικής αυτονομίας που απαιτείται για την εισαγωγή του στοιχείου της καινοτομίας στις πολεμικές τους ικανότητες.

Είναι ενδιαφέρον ότι, συνήθως, η χρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Έρευνας (ΕΣΕ), δηλαδή του χρηματοδοτικού οργάνου για την επιστήμη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και του Ταμείου Συνοχής, που επέτρεψε στην ελληνική ερευνητική κοινότητα να αναπτυχθεί, χρηματοδοτεί την έρευνα που σχετίζεται με την άμυνα, δηλαδή την έρευνα διπλής χρήσης (dual use), μόνο σε χαμηλά επίπεδα τεχνολογικής ετοιμότητας, όπου η τελική χρήση εξακολουθεί να είναι ουδέτερη. Όμως, λόγω της έλλειψης συμπληρωματικής εθνικής χρηματοδότησης, οι ελληνικές ερευνητικές ομάδες δεν διαθέτουν τα μέσα για να αξιοποιήσουν τα αποτελέσματα των ερευνών τους που χρηματοδοτούνται από την ΕΕ. Έτσι, η εν λόγω έρευνα είτε δεν έχει σοβαρή πρακτική χρησιμότητα για την άμυνα της Ελλάδας είτε είναι χρήσιμη μόνο σε ξένες βιομηχανικές επιχειρήσεις της ΕΕ.³³ Από την άποψη αυτή, η υψηλή συμμετοχή των ελληνικών επιχειρήσεων στα έργα του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάπτυξης (ΕΤΑ) μπορεί τελικώς να αποτελεί αιτία αδυναμίας καθώς, λόγω της έλλειψης εναλλακτικών εθνικών χρηματοδοτικών λύσεων, φορείς, επιχειρήσεις και ακαδημαϊκές ερευνητικές ομάδες παράγουν μέσω χρηματοδοτικών διευκολύνσεων από την ΕΕ αποτελέσματα που δεν έχουν ουσιαστικό αντίκτυπο για την Ελλάδα, είτε πρόκειται για τη δημόσια πολιτική είτε για εμπορικές χρήσεις.

Ακόμα και αν δρομολογηθεί μια τέτοια δημοσιονομική εξισορρόπηση, αυτή θα πρέπει να συνοδευτεί από την αναδιαμόρφωση των σχέσεων της πολιτείας με το στράτευμα (civil & military relations) στην Ελλάδα. Και αυτό είναι ένα ζήτημα που έχει τύχει ακαδημαϊκής εξέτασης μόνο από την οπτική γωνία των επιπτώσεων του στον εκδημοκρατισμό της χώρας.³⁴ Παραμένει, όμως, ενδιαφέρον και το ερώτημα που αφορά στο πώς οι σχέσεις πολιτείας και στρατού επηρέασαν την ικανότητα του σώματος των Ελλήνων αξιωματικών να προωθήσει το στοιχείο της καινοτομίας στο επιχειρησιακό επίπεδο. Πιθανότατα η απόλυτη υποταγή που επέβαλε η μετάβαση στο δημοκρατικό πολίτευμα είχε ως αποτέλεσμα την διαμόρφωση ενός σώματος αξιωματικών που λειτουργούσε χωρίς τον βαθμό θεσμικής αυτονομίας που απαιτείται για την εισαγωγή του στοιχείου της καινοτομίας στις πολεμικές τους ικανότητες. Στο Ισραήλ, όπου ο στρατός δεν αμφισβήτησε ποτέ το δημοκρατικό πολίτευμα, η ευθύνη για την έρευνα, την ανάπτυξη και τις προμήθειες επιμερίζεται μεταξύ της πολιτικής και της στρατιωτικής ηγεσίας: η Διεύθυνση Αμυντικής Έρευνας και Ανάπτυξης, για παράδειγμα, αναφέρεται

³² R. Veugelers, (Ιούλιος, 2014), Undercutting the future? European research spending in times of fiscal consolidation, *Bruegel Policy Contribution*, τεύχος 2014/06, Bruegel.

³³ Ο συγγραφέας, μέσα από μια διετή θητεία στο ΕΚΕΤΑ, ένα ερευνητικό κέντρο που κατατάσσεται στα κορυφαία 20 της ΕΕ-27 όσον αφορά στην ανταγωνιστική αναζήτηση επιχορηγήσεων από την ΕΕ, έγινε μάρτυρας της σχεδόν απόλυτης εξάρτησης από αυτά τα κονδύλια για την κάλυψη της μισθοδοσίας των περισσότερων ερευνητών του ΕΚΕΤΑ. Αυτή η εξάρτηση σχεδόν απαγόρευσε στις ερευνητικές ομάδες του ΕΚΕΤΑ να αξιοποιήσουν την έρευνα που χρηματοδότησε η ΕΕ προς όφελος των Ελλήνων τελικών χρηστών, είτε πρόκειται για δημόσιους είτε για ιδιωτικούς.

³⁴ Ενδεικτικά, η πιο πρόσφατη εξέταση των ελληνικών πολιτικών & στρατιωτικών σχέσεων υιοθετεί την προοπτική του εκδημοκρατισμού, σχεδόν πενήντα χρόνια μετά την κατάρρευση της ελληνικής χούντας βλέπε. D. Tsarouhas, (Δεκέμβριος, 2020), From overt military activism to democratic normality, *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.

τόσο στον Υπουργό Άμυνας όσο και στον Αρχηγό του Επιτελείου των ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων.³⁵

Είναι σημαντικό ότι η εντατική εμπλοκή του Πολεμικού Ναυτικού και της Πολεμικής Αεροπορίας σε επιχειρήσεις στην «γκρίζα ζώνη», λόγω της συνεχούς και εξελισσόμενης αμφισβήτησης της ελληνικής κυριαρχίας από τις τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις τόσο στη θάλασσα όσο και στον αέρα, μπορεί να είναι ιδιαίτερα ευνοϊκή για την προώθηση του στοιχείου της καινοτομίας στις Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας μας. Πράγματι, η εμπειρία που αποκτάται με αυτόν τον τρόπο επί του πεδίου είναι ανεκτίμητη λόγω της ανατροφοδότησης που μπορεί να προσφέρει για τη δοκιμή και την ανάπτυξη καινοτόμων αμυντικών εφαρμογών από την ελληνική αμυντική βιομηχανία. Το Ισραήλ είναι βεβαίως το πρότυπο από αυτή την άποψη καθώς οι ανάγκες της εθνικής επιβίωσης έχουν σφυρηλατήσει μια αμοιβαία επωφελή σχέση μεταξύ των Ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων και της ισραηλινής αμυντικής βιομηχανίας. Στην πραγματικότητα, οι εξελισσόμενες επιχειρησιακές ανάγκες συνεισφέρουν στην ανάπτυξη του στοιχείου της καινοτομίας σε ζητήματα που σχετίζονται με την άμυνα, με την πολιτική ηγεσία να συντονίζει και να υποστηρίζει την σχέση αυτή να επιδιώκει να κυριαρχήσει σε αυτήν.³⁶

Ο κυριότερος προμηθευτής οπλικών συστημάτων της Ελλάδας, οι ΗΠΑ, είχαν υπο-επενδύσει στα συστήματα αεράμυνας μικρού βεληνεκού (SHORAD) του Στρατού τους που μπορούν να αντιμετωπίσουν την απειλή των UAVs.

Το ζήτημα δεν είναι ότι οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, ως εξελιγμένος και απαιτητικός χρήστης οπλικών συστημάτων αιχμής, δεν έχουν προβεί σε τεχνολογική προσαρμογή που έχει επιχειρησιακή και εμπορική αξία. Για παράδειγμα, η Πολεμική Αεροπορία της χώρας μας έχει, σε συνεργασία με τις ΗΠΑ, καταστήσει δυνατή στο παρελθόν τη μεταφορά αμερικανικών πυραύλων αέρος-αέρος AIM-9BP από τα Γαλλικά μαχητικά αεροσκάφη Mirage F-1. Η επιλογή της Ελλάδας να κινηθεί με όσο το δυνατόν ασφαλέστερο τρόπο αποκτώντας μαχητικά αεροσκάφη από περισσότερες από μια χώρες θα μπορούσε να μετατραπεί σε πηγή καινοτομίας που θα είναι εμπορικά εκμεταλλεύσιμη —ενδεικτικά, η γειτονική Αίγυπτος έχει επίσης διαφοροποιήσει τους προμηθευτές της σε μαχητικά αεροσκάφη— μετριάζοντας, έτσι, το κόστος της Πολεμικής Αεροπορίας από τη λειτουργία ενός διαφοροποιημένου στόλου μαχητικών αεροσκαφών. Πιο πρόσφατα, το Πολεμικό Ναυτικό ζήτησε και έλαβε σχετικές με τις ανάγκες του τροποποιήσεις στις γαλλικές φρεγάτες Belh@rra, οι οποίες μπορεί να καταστούν έτσι χρήσιμες και σε άλλες ναυτικές δυνάμεις που θα αποκτήσουν αυτές τις φρεγάτες.³⁷ Σοβαρό πρόβλημα όμως παραμένει η απουσία συνεργασίας μεταξύ των ελληνικών και των ξένων αμυντικών επιχειρήσεων και βιομηχανιών που θα επέτρεπαν στις ελληνικές επιχειρήσεις να συμμετάσχουν στις σχετικές τροποποιήσεις των οπλικών συστημάτων, να συνεισφέρουν σε αυτές ή ακόμα και να τις εκμεταλλευτούν εμπορικά μέσω εξαγωγών.

Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι η επίτευξη επιχειρησιακής καινοτομίας αυτού του είδους και η οποία περιλαμβάνει τη σύμπραξη μεταξύ ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων και ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας μειώνει τον κίνδυνο οι κύριοι προμηθευτές της Ελλάδας να μην έχουν αναπτύξει έγκαιρα λύσεις για τις μοναδικές αμυντικές ανάγκες της Ελλάδας. Για παράδειγμα, ο κυριότερος προμηθευτής οπλικών συστημάτων της Ελλάδας, οι ΗΠΑ, είχαν υπο-επενδύσει στα συστήματα αεράμυνας μικρού βεληνεκού (SHORAD) του Στρατού τους που μπορούν να αντιμετωπίσουν την απειλή των UAVs, λόγω της εφησυχαστικής, επί δεκαετίες παγκόσμιας κυριαρχίας της Πολεμικής Αεροπορίας των ΗΠΑ.³⁸ Ωστόσο, η Ελλάδα δεν έχει τέτοιες δικαιολογίες και δεν έχει την

³⁵ D. Palavenis, (2021), Adaptive Israel defence industry: myth or reality?, *Israel Affairs*, 27(5), 969-983.

³⁶ Βλέπε, R. A. Bitzinger, (2021), Military-Technological Innovation in small states: The cases of Israel and Singapore, *Journal of Strategic Studies*, 44(6), 873-900.

³⁷ Τα δύο αυτά παραδείγματα προέρχονται από συζητήσεις που είχε ο συγγραφέας με απόστρατους, υψηλόβαθμους αξιωματικούς της ΠΑ και του ΠΝ, αντίστοιχα.

³⁸ P. Mitchell, (2022), Contested skies: air defence after Ukraine, *Modern War Institute*, 03.11.2022

πολυτέλεια να εφησυχάζει. Αντιθέτως, θα έπρεπε να καινοτομεί όσον αφορά στην αντιμετώπιση των UAVs ακριβώς λόγω της θέσης της Τουρκίας ως καινοτόμου χρήστη UAV, ο οποίος έχει καθιερωθεί παγκοσμίως ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 2010.³⁹ Σύμφωνα με τα πορίσματα σχετικών ερευνών, μια ισχυρή, εθνική αμυντική βιομηχανία είναι απαραίτητη για την επιτάχυνση της προσαρμογής των εθνικών Ενόπλων Δυνάμεων μιας χώρας στις ταχέως εξελισσόμενες συνθήκες στο πεδίο της μάχης.⁴⁰

Σε κάθε περίπτωση, είναι απολύτως απαραίτητη η εθνική χρηματοδότηση της E&A που αφορά στην άμυνα της χώρας προκειμένου να μπορέσει η σύνδεση μεταξύ του σώματος των αξιωματικών καθώς και του προσωπικού τεχνικής υποστήριξης των Ενόπλων Δυνάμεων και της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας να παραγάγει αποτελέσματα. Με τον όρο αποτελέσματα εννοούμε την ενίσχυση του ποιοτικού πλεονεκτήματος των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων έναντι των τουρκικών, καθώς και την ενίσχυση της εξαγωγικής ικανότητας της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας. Έτσι, η ελληνική αμυντική βιομηχανία θα είναι σε θέση να αξιοποιήσει, μέσω της E&A, την τεχνογνωσία πρώτης γραμμής των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων —και να επανεπενδύσει τα έσοδα αυτής της αξιοποίησης στον κύριο ρόλο της ως καινοτόμου προμηθευτή των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Αυτή η διαδικασία παρατηρήθηκε πιο πρόσφατα σε χώρες με εγχώρια υποδομή E&A για UAVs, οι οποίες επωφελήθηκαν από τους μηχανισμούς ανατροφοδότησης από το πεδίο της μάχης μέχρι την παραγωγή, μια διαδικασία στην οποία το Ισραήλ έχει διαπρέψει και στην οποία η Τουρκία έχει επίσης κάνει σημαντικά βήματα.⁴¹

Αναμφίβολα η αμείωτη τουρκική απειλή θέτει στην κορυφή της ατζέντας το ζήτημα των επιδόσεων της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας.

Θα συμβεί; Η εθνική ανασφάλεια συναντά τον εξευρωπαϊσμό

Η θεσμική μεταρρύθμιση στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, που θα συνοδεύεται μάλιστα από μεγαλύτερα δημοσιονομικά κονδύλια και αναμορφωμένες σχέσεις μεταξύ πολιτείας και στρατεύματος, συνιστούν πράγματι μεγάλες προκλήσεις. Όμως, η αλληλεπίδραση μεταξύ των εξωτερικών και των εγχώριων «κινητήριων δυνάμεων» μπορεί να οδηγήσει στον θετικό μετασχηματισμό της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας.

Όσον αφορά στις εξωτερικές κινητήριες δυνάμεις, αναμφίβολα η αμείωτη τουρκική απειλή θέτει στην κορυφή της ατζέντας το ζήτημα των επιδόσεων της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας. Η Ελλάδα υπερκεράζει το ποσοτικό πλεονέκτημα της Τουρκίας, κυρίως στον αέρα, ενισχύοντας στον μέγιστο βαθμό τις συμμαχίες της, με τις ΗΠΑ και τη Γαλλία, αποκτώντας πρόσβαση σε αεροσκάφη 4^{ης} plus και 5^{ης} γενιάς, πρόσβαση που, προς το παρόν, στερείται η Τουρκία. Από την άλλη πλευρά, οι επιδόσεις των τουρκικών UAVs σε διάφορα θέατρα πολέμου και, πιο πρόσφατα, η δοκιμαστική δοκιμή ενός βαλλιστικού πυραύλου τουρκικής κατασκευής, κατέστησαν σαφές ότι η τουρκική απειλή ενισχύεται από την ευρωστία της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας.⁴² Το ίδιο το γεγονός ότι η Τουρκία έχει επιτύχει σημαντική διάκριση μέσω της καινοτομίας στην αμυντική της βιομηχανία νομιμοποιεί τις ελληνικές φιλοδοξίες να υπερκεράσει τα τουρκικά

³⁹ Α. Καμάρας, (Μάρτιος, 2011), Turkish drones, Greek challenges, *ΕΛΙΑΜΕΠ*, Έγγραφο Πολιτικής 57.

⁴⁰ M.R. DeVore, (2021), Armaments after autonomy: Military adaptation and the drive for domestic defence industries, *Journal of Strategic Studies*, 44(3), 325-359.

⁴¹ Για το θέμα αυτό βλέπε σχετικά με το Ισραήλ, S. Borg, (2020), Assembling Israeli drone warfare: Loitering surveillance and operational sustainability, *Security & Dialogue*, 52(5), 401-417; και για την Τουρκία, U. Farook, (2019), The second drone age - How Turkey defied the U.S. and became a killer drone power, *The Intercept*, 14.5.2019.

⁴² Βλέπε αυτό το διαφωτιστικό ρεπορτάζ για τη δοκιμαστική εκτόξευση του πρώτου βαλλιστικού πυραύλου της Τουρκίας, Α. Φωτάκη (2022), Οκτώ απαντήσεις για τον τουρκικό βαλλιστικό πύραυλο, *Τα Νέα*, 20.10.2022.

επιτεύγματα.⁴³ Ενισχύονται, έτσι, τα κίνητρα για την Ελλάδα προκειμένου να αναπτύξει την αμυντική της βιομηχανία με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι σε θέση να επινοήσει λύσεις στα προβλήματα που δημιουργεί η μέχρι τώρα αναπτυσσόμενη εφευρετικότητα της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας.

Μεγαλύτερη ευθυγράμμιση μεταξύ της πολιτικής της αμυντικής βιομηχανίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των γεωπολιτικών επιλογών της καθώς και των κρατών μελών, θα είχε επίσης σημαντικό αντίκτυπο για την Ελλάδα. Θα αύξανε τις πιθανότητες αλληλεπίδρασης μεταξύ των ελληνικών αμυντικών επιχειρήσεων και βιομηχανιών που κάνουν χρήση χρηματοδοτικών εργαλείων του ΕΤΑ και του ΕΣΕ και των αποφάσεων του ελληνικού Υπουργείου Εθνικής Άμυνας σχετικά με τη συμπαραγωγή και τις προμήθειες οπλικών συστημάτων.

Ένας μεγαλύτερος ρόλος της ΕΕ στον τομέα της άμυνας δεν μπορεί παρά να οδηγήσει τις μελλοντικές ελληνικές κυβερνήσεις να ευνοήσουν τη συμμετοχή ελληνικών επιχειρήσεων της αμυντικής βιομηχανίας σε πανευρωπαϊκές κοινοπραξίες.

Ένας μεγαλύτερος ρόλος της ΕΕ στον τομέα της άμυνας δεν μπορεί παρά να οδηγήσει τις μελλοντικές ελληνικές κυβερνήσεις να ευνοήσουν τη συμμετοχή ελληνικών επιχειρήσεων της αμυντικής βιομηχανίας σε πανευρωπαϊκές κοινοπραξίες. Ένας τέτοιος ρόλος της ΕΕ σημαίνει ότι οι επιχειρήσεις της αμυντικής βιομηχανίας θα ενθαρρύνονται να συμμετέχουν σε πανευρωπαϊκές κοινοπραξίες και μέσω διαδικασιών και διευκολύνσεων που έχει θεσπίσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως (α) η «προνομιακή χρηματοδότηση» των αποφάσεων για τις προμήθειες που ευνοούν τη συγκέντρωση των δυνατοτήτων των οπλικών συστημάτων γύρω από την ΕΕ-27, (β) την κατασκευή αμυντικών προϊόντων και υπηρεσιών που έχουν επωφεληθεί από την χρηματοδότηση Ε&Α της Ευρωπαϊκής Επιτροπής καθώς και από την χρηματοδότηση της ΕΤΕπ, και (γ) διακυβερνητικές συμμαχίες που αποσκοπούν στην ενίσχυση της συνεργασίας στον τομέα της ευρωπαϊκής αμυντικής βιομηχανίας, όπως στην περίπτωση της «Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας» (PESCO), η οποία επίσης συνδέεται με το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάπτυξης (ΕΤΑ), καθώς τα έργα του ΕΤΑ που συνδέονται με την PESCO λαμβάνουν πρόσθετο μπόνους χρηματοδότησης 10%. Η πιο πρόσφατη «Στρατηγική Πυξίδα» της ΕΕ, η οποία δεσμεύει τα κράτη μέλη να συντονίσουν τις αμυντικές τους δαπάνες με σκοπό την ανάπτυξη ικανοτήτων σε όλους τους τομείς —χερσαίους, θαλάσσιους, εναέριους, διαστημικούς και στον κυβερνοχώρο— αποτελεί και το πλαίσιο της ΕΕ για την κάλυψη των μελλοντικών αμυντικών αναγκών της Ελλάδας.⁴⁴ Για την Ελλάδα, αποτελεί κίνητρο πρωταρχικής σημασίας να καταφέρει να επηρεάσει, μέσω αυτών των συμμετοχών των αμυντικών της βιομηχανιών, τον προσανατολισμό και το περιεχόμενο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) της ΕΕ όσον αφορά στην ελληνοτουρκική αντιπαράθεση, καθώς και να αποκτήσει στρατιωτική τεχνολογία παγκόσμιας εμβέλειας.

Κατά κάποιον τρόπο, ο πόλεμος στην Ουκρανία προσέφερε μια πρόγευση αυτού του μέλλοντος. Η ελληνική κυβέρνηση παρέχει οχήματα μάχης πεζικού BMP1 της σοβιετικής περιόδου σε μια άλλη ευρωπαϊκή χώρα, την Ουκρανία, που βρίσκεται σήμερα σε πόλεμο, με αντάλλαγμα την αντικατάστασή τους από τη Γερμανία με οχήματα μάχης πεζικού Marder. Η Ελλάδα αντιλαμβάνεται και μοιράζεται επίσης, για πρώτη φορά, τις ανησυχίες εθνικής ασφάλειας των βόρειων κρατών μελών της ΕΕ στη Βαλτική. Η ελληνική κυβέρνηση «αγοράζει» μάλιστα τη συμμετοχή της σε μια ΚΕΠΠΑ που

⁴³ Μεταξύ πολλών σχολιαστών, με προεξάρχοντα τον Διευθυντή της Καθημερινής, της έγκριτης ελληνικής εφημερίδας, ο οποίος έχει αντιπαραβάλει δυσμενώς την ανάπτυξη της αμυντικής βιομηχανίας της Τουρκίας με τις ελληνικές αποτυχίες του παρελθόντος και έχει επισημάνει την ανεπαρκή αξιοποίηση των ελληνικών πλεονεκτημάτων, όπως η επιστημονική διασπορά της, ένα από τα μέλη της οποίας ήταν ο διδακτορικός σύμβουλος στο MIT του μελλοντικού εφευρέτη των τουρκικών UAV Bayraktar, βλέπε αντίστοιχα, Α. Παπαχελάς, (2022), Όταν οι άλλοι έχτιζαν, εμείς γκρεμίζαμε, *Καθημερινή*, 02.12.2020; Α. Παπαχελάς, (2022), Τουρκικά drones από ελληνικά μυαλά, *Καθημερινή*, 06.4.2022.

⁴⁴ Council of the European Union, (2022) *A Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and Security*, 21.3.2022, 37.

παράγεται από κοινού με τις ΗΠΑ και το NATO καταβάλλοντας και αξιόλογο εσωτερικό πολιτικό κόστος, δεδομένης της δημοφιλίας της Ρωσίας σε σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινής γνώμης. Η Ελλάδα αποτελεί αναμφισβήτητα έναν σημαντικό δρώντα για την με κόστος υποστήριξη των ανησυχιών εθνικής ασφαλείας που βιώνουν ορισμένα κράτη μέλη της ΕΕ, η οποία είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη μιας αποτελεσματικής ΚΕΠΠΑ.

Οι ΗΠΑ θα συνεχίσουν να αποτελούν σημαντικό δρώντα παράγοντα, όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά και για όλα σχεδόν τα κράτη μέλη της ΕΕ που θα επενδύσουν σημαντικά στην άμυνα.

Στην προοπτική ενός φιλόδοξου υποθετικού σεναρίου, σε δέκα χρόνια από τώρα, οι από κοινού παραγόμενες στην ΕΕ οπλικές πλατφόρμες —με την ελληνική συμμετοχή στο κόστος E&A, κατασκευής και προμήθειας— θα υποστήριζαν μια ΚΕΠΠΑ που θα ενίσχυε την αποτρεπτική ισχύ της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας σε ένα σενάριο όπως αυτό της Ουκρανίας. Σε ένα τέτοιο σενάριο, η Ελλάδα, κατά τη διάρκεια του πολέμου, θα μπορούσε να έχει πρόσβαση σε οπλικά συστήματα, πυρομαχικά, πληροφορίες, συστήματα επιτήρησης και αναγνώρισης που διαχειρίζονται τα κράτη μέλη της ΕΕ/η Επιτροπή της ΕΕ κ.ο.κ. Εναλλακτικά, η Ελλάδα θα ήταν σε θέση να αποτρέψει την Τουρκία από τον πόλεμο ακριβώς λόγω της δυνατότητας πρόσβασης σε πολεμικό υλικό καθώς και άλλα επιχειρησιακά πλεονεκτήματα. Πράγματι, αυτή η συγκέντρωση κοινών πόρων των κρατών μελών της ΕΕ, για την αντιμετώπιση κρίσεων που ξεσπούν σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη, συμβαίνει ήδη όσον αφορά στην προστασία των συνόρων, μέσω του FRONTEX με όλες τις δυσκολίες της, καθώς και όσον αφορά στην πολιτική προστασία, μέσω του μηχανισμού πολιτικής προστασίας της ΕΕ (RescEU).

Βεβαίως, οι ΗΠΑ θα συνεχίσουν να αποτελούν σημαντικό δρώντα παράγοντα, όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά και για όλα σχεδόν τα κράτη μέλη της ΕΕ που θα επενδύσουν σημαντικά στην άμυνα. Η Φινλανδία, λίγο πριν από τον πόλεμο στην Ουκρανία, και η Γερμανία, μετά το ξέσπασμά του, επέλεξαν το F35 για το μαχητικό αεροσκάφος 5^{ης} γενιάς. Η Ελλάδα, έχοντας εξασφαλισθεί εξοπλιστικά και γεωπολιτικά τόσο από τη Γαλλία όσο και από τις ΗΠΑ μέσω της επιλογής από αυτές τις δύο χώρες των κύριων οπλικών πλατφορμών του Πολεμικού Ναυτικού και της Πολεμικής Αεροπορίας, αναμένεται να επενδύσει στη διμερή συνεργασία με αυτές τις δύο χώρες και για τις επόμενες δεκαετίες λαμβάνοντας υπόψη τους κύκλους ζωής αυτών των οπλικών πλατφορμών και τους πόρους που θα απαιτήσουν οι λειτουργίες, η συντήρηση και η πιθανή αναβάθμισή τους.

Το Rafale, ως ένα εξ ολοκλήρου γαλλικό μαχητικό αεροσκάφος που σχεδιάστηκε, αναπτύχθηκε και κατασκευάστηκε στην Γαλλία, δεν θα κατασκευαζόταν σήμερα.

Η Ευρώπη, επίσης, κυρίως η Γαλλία και η Γερμανία, αναμένεται να αναβαθμιστεί όσον αφορά στη σύνδεση της γεωπολιτικής και του τομέα της αμυντικής βιομηχανίας. Η πρόσφατη ανακοίνωση της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Ισπανίας ότι συμφώνησαν να κατασκευάσουν από κοινού το μαχητικό αεροσκάφος της επόμενης γενιάς⁴⁵ καταδεικνύει ακριβώς, ότι στην παρούσα συγκυρία, κανένα σημαντικό κράτος μέλος της ΕΕ δεν μπορεί να διατηρήσει την αξιοπιστία του ως αμυντικός πάροχος επιλέγοντας αμιγώς εθνικές λύσεις όσον αφορά στις κύριες πλατφόρμες οπλικών συστημάτων. Το Rafale, ως ένα εξ ολοκλήρου γαλλικό μαχητικό αεροσκάφος που σχεδιάστηκε, αναπτύχθηκε και κατασκευάστηκε στην Γαλλία, δεν θα κατασκευαζόταν σήμερα. Εκ των υστέρων, η ανάπτυξη και κατασκευή του στρατιωτικού μεταγωγικού αεροσκάφους A400M, όσο προβληματική και αν ήταν, όπου οι κύριοι εταίροι ήταν η Γαλλία, η Γερμανία, η Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο (αρκετά, βεβαίως, χρόνια πριν το Brexit) απέδειξε την αποφασιστικότητα των μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών να καταστήσουν αξιόπιστη, μέσω της αμυντικής τους βιομηχανίας, την κοινή αμυντική τους ταυτότητα, επιλέγοντας την προβολή ισχύος κυρίως εκτός Ευρώπης κατά τις δύο δεκαετίες που ακολούθησαν την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης.⁴⁶ Αυτή η κληρονομιά ενισχύεται

⁴⁵ S. Siebold & M. Role, (2022), France, Germany, Spain agree on moving on with FCAS warplane development, *Reuters*, 19.11.2022.

⁴⁶ J. Mawdsley, (2013), The A400M Project: From flagship project to warning to European Defence Cooperation, *Defence Studies*, 13(1), 14-32.

μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία και την βίαιη επιστροφή της γεωπολιτικής στην καρδιά της Ευρώπης.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο ενισχυόμενος εξευρωπαϊσμός θα ενισχύσει το συνολικό «οικοσύστημα» Ε&Α της Ελλάδας και θα περιορίσει την εγγενή ροπή της αμυντικής βιομηχανίας προς τη διαφθορά. Αυτή η παρατήρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική. Οι προμήθειες όπλων παράγουν μια δυσανάλογη, σε σχέση με τη σημασία στις γενικές κρατικές προμήθειες παγκοσμίως, διαφθορά. Πράγματι, σύμφωνα με εκτιμήσεις του 2005, το 40% της εντοπιζόμενης στο διεθνές εμπόριο διαφθοράς σχετίζεται με την προμήθεια όπλων. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε παράγοντες που αφορούν στην αδιαφάνεια των προμηθειών, που δικαιολογούν λόγοι εθνικής ασφάλειας σε πολλές χώρες, στην πολυπλοκότητα των οπλικών συστημάτων και, συνεπώς, στην δυσκολία να καταλήξει κανείς σε οριστικές κρίσεις σχετικά με την πραγματική και εγγυημένη αξία των μεγάλων οπλικών συστημάτων καθώς και στην ανάγκη, κυρίως των κατασκευαστών οπλικών συστημάτων ορισμένων μεσαίων χωρών, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία και η Γερμανία, να «κλειδώσουν» τις πωλήσεις των μεγάλων οπλικών συστημάτων στα οποία έχουν επενδύσει, προκειμένου να λειτουργούν οικονομικά βιώσιμες γραμμές παραγωγής αλλά και να διατηρήσουν τη ζωτικής σημασίας για τα εθνικά τους συμφέροντα στρατηγική αυτονομία.⁴⁷ Η προμήθεια όπλων προσφέρει, επομένως, σημαντικές ευκαιρίες στις κυβερνήσεις των χωρών αγοράς για τη δημιουργία πολιτικού χρήματος που μπορεί, έτσι, να επιτρέψει στην πολιτική ηγεσία μιας χώρας να εδραιώσει την ηγεμονία της μέσω της χρηματοδότησης εκλογικών εκστρατειών, της εξαγοράς εσωκομματικών αντιπάλων κ.ο.κ.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο ενισχυόμενος εξευρωπαϊσμός θα ενισχύσει το συνολικό «οικοσύστημα» Ε&Α της Ελλάδας και θα περιορίσει την εγγενή ροπή της αμυντικής βιομηχανίας προς τη διαφθορά.

Η συμπερίληψη της Ελλάδας σε αυτή την ταξινόμηση είναι καλά τεκμηριωμένη στη βιβλιογραφία, με πιο χαρακτηριστική την περίπτωση του προγράμματος απόκτησης μεγάλων εξοπλισμών της χώρας μετά την κρίση των Ιμίων.⁴⁸ Ο διμερισμός, έναντι του ευρωπαϊσμού, κατά την περίοδο αυτή, και βέβαια λόγω του διαρθρωτικού ρόλου της διαφθοράς που προαναφέρθηκε στις πολιτικές των χωρών εξαγωγής οπλικών συστημάτων, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων της ΕΕ, διευκολύνοντας τη διαφθορά, είχε σημαντικές αρνητικές συνέπειες για την εθνική άμυνα της Ελλάδας. Η αποκάλυψη της διαφθοράς οδήγησε σε υπερβολικά περιοριστική διαδικασία σύναψης αμυντικών συμβάσεων προκειμένου όλοι οι ενδιαφερόμενοι για τις αμυντικές προμήθειες —είτε πρόκειται για το προσωπικό προμηθειών των Ενόπλων Δυνάμεων, είτε για το Ελεγκτικό Συνέδριο που ελέγχει τις αποφάσεις προμηθειών κ.ο.κ.— να καλύπτουν τα νώτα τους.⁴⁹

Εάν, αντίθετα, οι αποφάσεις για τις δημόσιες συμβάσεις εντάσσονταν σε πανευρωπαϊκές διαδικασίες και κοινοπραξίες, τα κίνητρα θα μπορούσαν πράγματι να μεταβληθούν για τους σημαντικούς επιχειρηματικούς φορείς στην Ελλάδα με τρόπο υποστηρικτικό για τον αναπτυσσόμενο τομέα της υψηλής τεχνολογίας στην Ελλάδα, ο οποίος είναι προσανατολισμένος σε άκρως ανταγωνιστικές διεθνείς αγορές, όπου η ζήτηση που καθορίζεται από την ποιότητα είναι ο τελικός κριτής του όγκου των

⁴⁷ Αυτά τα χαρακτηριστικά των διεθνών πωλήσεων όπλων αναλύονται, μεταξύ άλλων, στους A. Feinstein, P. Holden & B. Pace, (2011), Corruption and arms trade: sins of commission, στο *SIPRI Yearbook 2011: Armaments, Disarmament and International Security*, SIPRI; S. Perlo-Freeman, (2018), Arms, corruption, and the state: Understanding the role of arms trade corruption in power politics, *The Economics of Peace and Security Journal*, 13(2), 37-46; S. Perlo-Freeman & C. Solmirano, (2012), Why arms procurement goes wrong, *Stockholm Peace Research Institute*.

⁴⁸ Οι προμήθειες όπλων της Ελλάδας έχουν εμπλακεί σε σκάνδαλα διαφθοράς που αφορούν κυρίως μεσαίου μεγέθους ευρωπαϊκές εταιρείες στην αμυντική βιομηχανία, βλ. World Peace Foundation, (2020), Ericsson's Sale of Radar to Greece, *The Fletcher School-World Peace Foundation*, 26.11.2020; World Peace Foundation, (2019), Greek Land Forces and German Bribery, *The Fletcher School-World Peace Foundation*, 4.4.2019; World Peace Foundation, (2017), The Greek submarine scandal, *The Fletcher School-World Peace Foundation*, 5.5.2017.

⁴⁹ Ο σημερινός πρόεδρος του Ελληνικού Κοινοβουλίου πέτυχε διόνα περιγράφοντας τη διαβρωτική επίδραση των σκανδάλων προμηθειών του παρελθόντος στις ανάγκες προμηθειών των Ενόπλων Δυνάμεων βλ. Γ.Σ. Μπουρδάρης, (2021), Η εθνική άμυνα πλήρωσε σκάνδαλα και σκανδαλολογία, *Καθημερινή*, 15.01.2021.

πωλήσεων και όχι η προνομιακή πρόσβαση σε κρατικούς φορείς λήψης αποφάσεων. Πράγματι, η μείωση των «ευκαιριών διαφθοράς» στις προμήθειες όπλων, λόγω του εξευρωπαϊσμού τους, θα οδηγούσε σε μεγαλύτερη θεσμοθέτηση και τεχνοκρατικό επαγγελματισμό των προμηθειών, συμπεριλαμβανομένης της ανάθεσης Ε&Α, στο Υπουργείο Άμυνας.

Είναι σημαντικό τα ευρωπαϊκά αυτά κίνητρα και οι ευκαιρίες που θέτει το ευρωπαϊκό πλαίσιο να αξιοποιηθούν από τους Έλληνες στρατιωτικούς, πολιτικούς, επιχειρηματίες και επιστήμονες. Οι ρηξικέλευθοι στρατιωτικοί θα επιδιώξουν να προωθήσουν καινοτόμες λύσεις που μπορούν να τους δώσουν πλεονέκτημα στο μελλοντικό πεδίο της μάχης· οι ρηξικέλευθοι πολιτικοί θα πιέσουν για τη διάθεση των περιορισμένων δημοσιονομικών πόρων στην Ε&Α που σχετίζεται με την άμυνα, παρά τις πιέσεις που ασκούνται για τη διάθεση των πόρων αυτών για αναδιανεμητικούς σκοπούς· οι ρηξικέλευθοι επιστήμονες θα προωθήσουν τις ευκαιρίες Ε&Α που έχουν βιώσιμη προοπτική προκειμένου να αποκτήσουν συγκριτικό πλεονέκτημα οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις⁵⁰ οι επιχειρηματίες από τον αναπτυσσόμενο τομέα της υψηλής τεχνολογίας θα επιδιώξουν να εισέλθουν στον τομέα της άμυνας δελεαζόμενοι από τον συνδυασμό λύσεων «έντασης τεχνολογίας» και μεγάλης χρηματοδότησης. Ο μεγαλύτερος ρόλος της ΕΕ θα επιτρέψει, επίσης, να ενσωματωθεί η συσσωρευμένη εμπειρία που αφορά στην εξεύρεση χρηματοδότησης από την ΕΕ των ελληνικών επιχειρήσεων και των ερευνητικών ομάδων στα έργα ιδιαίτερης σημασίας για τις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις. Πράγματι, εκτός από το ΕΤΑ, το ΕΣΕ ή/και το Ταμείο Συνοχής της ΕΕ, μεγάλες ευκαιρίες χρηματοδότησης υπάρχουν στα ταμεία Digital Europe, Horizon Europe, Secure Spaced-based Connectivity, Connecting Europe Facility καθώς και το Military Mobility Action Plan. Επίσης, το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας διαθέτει πόρους και χρηματοδότηση για την ψηφιακή και διαστημική τεχνολογία στο πλαίσιο του επενδυτικού προγράμματος Greece 2.0. Με τον τρόπο αυτό, η σημερινή αδυναμία της χώρας λόγω της υπερβολικής εξάρτησης από την χρηματοδότηση της ΕΕ λόγω έλλειψης εθνικής χρηματοδότησης θα μετατραπεί σε πλεονέκτημα λόγω των θετικών αλληλεπιδράσεων της αμυντικής βιομηχανίας και του Υπουργείου Άμυνας.

Υπό αυτές τις συνθήκες, θα μπορούσε να αρχίσει να αναπτύσσεται ο τομέας της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας, ο οποίος θα είναι ταυτόχρονα διακριτός από την τουρκική αμυντική βιομηχανία, αλλά και αμείλικτος ανταγωνιστής της: ένας αμυντικός τομέας ικανός να συμμετέχει και να επωφελείται από τα πανευρωπαϊκά αμυντικά προγράμματα, σε αντίθεση με τον περισσότερο απομονωμένο τουρκικό· που θα καινοτομεί στην Ε&Α μέσω ενός συνδυασμού ανταγωνιστικής εθνικής και Ευρωπαϊκής χρηματοδότησης· που θα αξιοποιεί τα πλεονεκτήματα της εγχώριας επιστημονικής κοινότητας αλλά και εκείνης της διασποράς⁵¹ που θα απολαμβάνει ουσιαστικής αυτονομίας και δεν θα λειτουργεί σε ένα πολιτικά ασφυκτικό περιβάλλον. Η με βιώσιμο τρόπο ένταξη της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας στην ευρωπαϊκή αλυσίδα

⁵⁰ Οι Έλληνες επιστήμονες, καθώς η τουρκική απειλή για την εθνική ασφάλεια έχει αυξηθεί αλματωδώς, έχουν ουσιαστικά προστατευτεί από τις αριστερές κριτικές για την ενασχόληση με την έρευνα που σχετίζεται με την άμυνα, η οποία, μόλις μέχρι πρόσφατα, ήταν απαγορευτικός παράγοντας. Το αμυντικό κατεστημένο της χώρας έγινε θεσμικά *persona non grata* στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση μετά την κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας το 1974 βλέπε, Α. Kamaras, (Οκτώβριος, 2020), *Defence Studies in Greece? It is time, ΕΛΙΑΜΕΠ*, Έγγραφο Πολιτικής 41. Ενδεικτική αυτής της αλλαγής στάσης είναι η παρέμβαση ενός ακαδημαϊκού και υπεύθυνου χάραξης πολιτικής που συνδέεται με το αριστερό κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος υπερασπίζεται τη συμμετοχή ερευνητικής ομάδας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στην ανάπτυξη ενός drone στην Ελλάδα τόσο για λόγους εθνικής άμυνας όσο και για λόγους οικονομικά σημαντικής καινοτομίας, Λ. Λαμπριανίδης (2022), Drones στο ΑΠΘ: Ατόπημα ή κάτι που χρειάζεται συζήτηση;, huffintonpost.gr, 4.5.2022.

⁵¹ Υπάρχουν σημαντικά περισσότεροι Έλληνες επιστήμονες στα κορυφαία πανεπιστήμια των ΗΠΑ που έχουν αποφοιτήσει από ελληνικά πανεπιστήμια από ό,τι Τούρκοι επιστήμονες που έχουν αποφοιτήσει από τουρκικά πανεπιστήμια, σύμφωνα με μελέτη που δημοσιεύθηκε το 2016, τόσο σε απόλυτους όσο και σε σχετικούς αριθμούς, 149 από την Ελλάδα που αντιστοιχούν σε 13,60 ανά εκατομμύριο πληθυσμού έναντι 92 από την Τουρκία που αντιστοιχούν σε 1,24 ανά εκατομμύριο πληθυσμού βλέπε, T. Yuret, (2017), An Analysis of the foreign-educated elite academics in the United States, *Journal of Infometrics*, 11(2), 358-370.

Η μείωση των «ευκαιριών διαφθοράς» στις προμήθειες όπλων, λόγω του εξευρωπαϊσμού τους, θα οδηγούσε σε μεγαλύτερη θεσμοθέτηση και τεχνοκρατικό επαγγελματισμό των προμηθειών.

Υπό αυτές τις συνθήκες, θα μπορούσε να αρχίσει να αναπτύσσεται ο τομέας της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας, ο οποίος θα είναι ταυτόχρονα διακριτός από την τουρκική αμυντική βιομηχανία, αλλά και αμείλικτος ανταγωνιστής της.

εφοδιασμού, σε συνδυασμό με μια ισχυρή, υποστηριζόμενη μάλιστα και από μια κρατική πολιτική προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων, θα δημιουργήσει σημαντικές ευκαιρίες εξαγωγών καθώς και γεωπολιτικά οφέλη από αυτές τις εξαγωγές για την χώρα.

Πράγματι, θα λέγαμε ότι οι διαρθρωτικές αδυναμίες της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας αποκαλύπτουν το μέγεθος της ευκαιρίας που έχουν οι Έλληνες υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής. Η ευκαιρία αυτή έγκειται ακριβώς στη μετεξέλιξη της αμυντικής βιομηχανίας της Ελλάδας με τρόπο που θα την καταστήσει πυλώνα της ποιοτικής υπεροχής των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων έναντι των αντίστοιχων τουρκικών.

Είναι γεγονός ότι η τουρκική αμυντική βιομηχανία ταλαιπωρείται εδώ και δεκαετίες λόγω του ανταγωνισμού μεταξύ των πολιτικών και των στρατιωτικών για τον έλεγχο της. Σήμερα, το «στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα» (military-industrial complex) στην Τουρκία εξακολουθεί να βιώνει τεράστιες συγκρούσεις συμφερόντων, με το συνταξιοδοτικό ταμείο των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων να κατέχει εν μέρει ή στο σύνολό του εγχώριες επιχειρήσεις αμυντικής βιομηχανίας. Οι διαχρονικές αδυναμίες του «οικοσυστήματος E&A» της Τουρκίας, το οποίο ιστορικά υποχρηματοδοτείται από το κράτος, σημαίνουν ότι η τουρκική αμυντική βιομηχανία εξαρτάται από τις εισαγωγές τεχνογνωσίας και εξαρτημάτων από το εξωτερικό και έχει περιορισμένες ικανότητες δυνατότητες προκειμένου να παραγάγει λύσεις που θα αλλάξουν τα δεδομένα για τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις.⁵² Επιπρόσθετα, η μεγάλη επιτυχία της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας, το UAV Bayraktar, είναι εξαρτημένη από το οικογενειοκρατικό και προσωποπαγές καθεστώς του προέδρου Ερντογάν.⁵³ Καθώς τα κορυφαία βιομηχανικά και στρατιωτικά ισχυρά κράτη διοχετεύουν πόρους σε συστήματα UAV και αντι-UAV, η τουρκική αμυντική βιομηχανία —που απομονώνεται όλο και περισσότερο από τους δυτικούς βιομηχανικούς εταίρους της όσον αφορά στη μεταφορά τεχνογνωσίας και στην εισαγωγή οπλικών συστημάτων και εξαρτημάτων— δεν θα έχει καμία ελπίδα να διατηρήσει την τωρινή πρωτοπορία της στον τομέα αυτό.

Η Ελλάδα, στην προσπάθειά της να κλέψει την πρωτιά από την Τουρκία σε αυτόν τον τομέα, θα μπορέσει, επίσης, να βασιστεί σε μια συγκριτικά ισχυρή βάση, δεδομένου ότι η χώρα έχει συνολικά μεγαλύτερη δυνατότητα να καινοτομήσει σε σχέση με την Τουρκία, καθώς αξιολογείται ως «Μέτρια Καινοτόμος» με την Τουρκία να κατατάσσεται χαμηλότερα ως «Αναδυόμενος Καινοτόμος» χώρα.⁵⁴ Πράγματι, η διάθεση μεγαλύτερων πιστώσεων στην E&A για την άμυνα σε συνδυασμό με μεταρρυθμίσεις που διευκολύνουν την αλληλεπίδραση των Ενόπλων Δυνάμεων με την ελληνική αμυντική βιομηχανία είναι βέβαιο ότι θα οδηγήσουν τη χώρα να καλύψει αποτελεσματικά το έδαφος που έχασε τις προηγούμενες δεκαετίες. Όσο δύσκολο κι αν είναι να πραγματοποιηθούν αυτές οι μεταρρυθμίσεις, τόσο από πολιτική όσο και από επιχειρησιακή άποψη, είναι, εν τούτοις, ευκολότερο να πραγματοποιηθούν από τις αντίστοιχες μεταρρυθμίσεις στις οποίες χρειάζεται να προβεί η τουρκική αμυντική βιομηχανία προκειμένου να εξελιχθεί ικανοποιητικά και επιτυχώς ο αμυντικός τομέας της. Ένα εφικτό σημείο αναφοράς που σηματοδοτεί την ενηλικίωση της αμυντικής βιομηχανίας της Ελλάδας, η οποία θα απαιτούσε σημαντική, μακροπρόθεσμη δημοσιονομική δέσμευση για την E&A που σχετίζεται με την άμυνα, θα ήταν η Ελλάδα

⁵² Για τις αδυναμίες που περιορίζουν την εξελικτική πορεία του τουρκικού αμυντικού τομέα βλέπε, H. Bagci & C. Kurc, (2017), Turkey's Strategic Choice: to buy or make weapons, *Defence Studies*, 17(1), 38-62; C. Kurc, (2017), Between defence autarky and dependency: the dynamics of Turkish defence industrialization, *Defence Studies*, 17(3), 260-281.

⁵³ Ο Seljuk Bayraktar, επικεφαλής τεχνολογίας του κατασκευαστή των μη επανδρωμένων αεροσκαφών Bayraktar είναι επίσης γαμπρός του προέδρου Ερντογάν βλέπε, L. Kenez, (2022), Erdogan's son-in-law, the manufacturer of Bayraktar armed drones, worried about a change in government, *Nordic Monitor*, 02.9.2022.

⁵⁴ European Innovation Scorecard, 2021.

να μετακινηθεί προς τα πάνω στην κατάταξη του Ευρωπαϊκού Πίνακα Αποτελεσμάτων Καινοτομίας, από χώρα με μέτρια καινοτομία σε χώρα με ισχυρή καινοτομία.

Όπως έχει καταδειχθεί από σχετική έρευνα, η εθνική ανασφάλεια, η οποία στις περισσότερες περιπτώσεις προκαλείται από γεωπολιτικές απειλές, μπορεί να αποτελέσει καταλύτη για την ικανότητα ενός κράτους να καινοτομεί.

Όπως έχει καταδειχθεί από σχετική έρευνα, η εθνική ανασφάλεια, η οποία στις περισσότερες περιπτώσεις προκαλείται από γεωπολιτικές απειλές, μπορεί να αποτελέσει καταλύτη για την ικανότητα ενός κράτους να καινοτομεί.⁵⁵ Πράγματι, η εθνική ανασφάλεια έχει παράσχει τις κρίσιμες εισροές που χρειάζεται ένα αποτελεσματικό στράτευμα σε χώρες όπως οι ΗΠΑ ή το Ισραήλ διαθέτοντας τους πεπερασμένους δημοσιονομικούς πόρους στην καινοτομία και όχι στην αναδιανομή τους· υιοθετώντας τις ανατρεπτικές και πολιτικά δαπανηρές μεταρρυθμίσεις που ευνοούν την καινοτομία, όπως στην περίπτωση των μεταρρυθμίσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση⁵⁶ και οδηγώντας μεγάλες επενδύσεις στην εκπαίδευση STEM κ.ο.κ. Ελλείψει τέτοιας εθνικής ανασφάλειας, μέχρι, βεβαίως, τη δυναμική εμφάνιση της τουρκικής απειλής τα τελευταία τρία με τέσσερα χρόνια, «για έναν πολιτικό μια νέα τεχνολογία δεν έχει ακόμη δημιουργήσει εκλογική πελατεία».⁵⁶ Πράγματι, οι νέες τεχνολογίες φαίνεται να έχουν αποκτήσει ένα εκλογικό σώμα που δεν είχαν ποτέ πριν στην Ελλάδα: ένα εκλογικό σώμα που διευρύνεται με κάθε νέο τουρκικό UAV που αναπτύσσεται ή με κάθε τουρκικό βολιτιστικό πύραυλο που δοκιμάζεται.

Καταληκτικές Παρατηρήσεις

Η Ελλάδα, αντιμέτωπη με την κατάρρευση του οικονομικού της μοντέλου, αναγκάστηκε να δεχτεί εισροές κεφαλαίων και τεχνογνωσίας στις κρατικά ελεγχόμενες επιχειρήσεις της, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που ασχολούνται με την άμυνα. Ταυτόχρονα, η πρόσληψη της τουρκικής απειλής έχει ενισχυθεί εκθετικά λόγω της διεύρυνσης του μετώπου των τουρκικών αξιώσεων, της επιθετικής στάσης των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων στο πεδίο και της ανάπτυξης διαφόρων οπλικών συστημάτων τουρκικής κατασκευής σε διάφορα θέατρα πολέμου. Στην πραγματικότητα, τόσο οι οικονομικές όσο και οι γεωπολιτικές εξελίξεις λειτουργούν σήμερα υπέρ μιας αναγεννημένης ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας.

Οι πρώτες μεγάλες αγορές όπλων από την Ελλάδα μετά τη δημοσιονομική κρίση περιελάμβαναν μικρή συμμετοχή της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας. Παρά το γεγονός αυτό, αναμένεται, πλέον, ότι η εγχώρια αμυντική βιομηχανία, λόγω της προσέλκυσης εξωτερικών επενδύσεων ή/και του ολοένα και πιο διεθνούς προσανατολισμού της, θα καταστεί όλο και πιο ικανή να καλύψει τις ανάγκες των Ενόπλων της Δυνάμεων. Και τούτο θα επιτευχθεί, βεβαίως, μέσω ικανών εταιρειών-υπεργολάβων που θα αναλάβουν με τους κύριους προμηθευτές οπλικών συστημάτων οι οποίοι προέρχονται κατά κύριο λόγο από τις μεγάλες γεωπολιτικές και βιομηχανικές δυνάμεις που η Ελλάδα θεωρεί ως τους στρατηγικούς συμμάχους της.

Όμως, η αυξανόμενη σημασία του τομέα της άμυνας της ΕΕ μπορεί, λόγω των εξελίξεων στην ηπειρωτική Ευρώπη, να διαφοροποιήσει αυτή την τάση. Οι διμερείς συμφωνίες προμηθειών με χώρες όπως η Γαλλία και η Γερμανία θα μπορούσαν, έτσι, να αντικατασταθούν από χρηματοδοτικές διευκολύνσεις της ΕΕ για την πανευρωπαϊκή Ε&Α στην αμυντική βιομηχανία και, τελικά, την παραγωγή ευρωπαϊκών οπλικών συστημάτων. Λόγω της σημαντικής και διαρκούς πρόκλησης εθνικής ασφάλειας που αντιμετωπίζει η Ελλάδα, η ελληνική αμυντική βιομηχανία μπορεί να καταστεί ο μεγάλος ωφελημένος από τον αυξανόμενο ρόλο της ΕΕ στην Ε&Α για την άμυνα καθώς και στις

⁵⁵ M.Z. Taylor, (2016), *The Politics of Innovation - Why some countries are better than others at science and technology*, Oxford University Press.

⁵⁶ *Ibid*, 44.

Η «τεχνολογική αισιοδοξία», που αφορά στην αυξανόμενη πεποίθηση των ελίτ και της κοινής γνώμης μετά τη δημοσιονομική κρίση ότι η Ελλάδα δεν πρέπει να είναι μόνο καταναλωτής της υψηλής τεχνολογίας αλλά και παραγωγός της, θα αποτελέσει, επίσης, έναν παράγοντα που, σε συνδυασμό με τις επιταγές της πολιτικής οικονομίας, θα καταστήσει την ελληνική αμυντική βιομηχανία διεθνώς ανταγωνιστική.

αμυντικές προμήθειες —ωφελημένος όχι μόνο από την άποψη της πρόσβασης σε χρηματοδοτικούς πόρους αλλά και λόγω της συμμετοχής σε ένα τεχνολογικά φιλόδοξο και εξαιρετικά ποικιλόμορφο εγχείρημα Ε&Α, το οποίο θα εισάγει στην Ελλάδα πρότυπα διακυβέρνησης και σχεδιασμού πολιτικής που ιστορικά απουσίαζαν.

Η «τεχνολογική αισιοδοξία», που αφορά στην αυξανόμενη πεποίθηση των ελίτ και της κοινής γνώμης μετά τη δημοσιονομική κρίση ότι η Ελλάδα δεν πρέπει να είναι μόνο καταναλωτής της υψηλής τεχνολογίας αλλά και παραγωγός της, θα αποτελέσει, επίσης, έναν παράγοντα που, σε συνδυασμό με τις επιταγές της πολιτικής οικονομίας, θα καταστήσει την ελληνική αμυντική βιομηχανία διεθνώς ανταγωνιστική. Ο αναπτυσσόμενος ελληνικός νεοφυής τομέας υψηλής τεχνολογίας, μαζί με την καινοτομία στις δημόσιες προμήθειες, ιδίως στον ψηφιακό τομέα, θα αυξήσουν, επίσης, τις προσδοκίες για το τι μπορεί να επιτύχει το ελληνικό Υπουργείο Άμυνας σε συνεργασία με την ελληνική αμυντική βιομηχανία. Συνακόλουθα, θα διευρυνθεί και ο κύκλος όσων ενδιαφέρονται και μπορούν να συμμετάσχουν και να επωφεληθούν από μια τέτοια εταιρική σχέση ενισχύοντας τη δυνατότητα πολιτικής μόχλευσης και συνολικής τους επιρροής.

Κατά συνέπεια, σημαντικές πολιτικές, επιχειρηματικές και κοινωνικές δυνάμεις θα συνεργαστούν όσον αφορά στην υπόθεση της αναγέννησης της αμυντικής βιομηχανίας στην Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς που εξακολουθούν να στέκονται εμπόδιο στην αναζωογόνηση και στη δυναμική ανάπτυξη της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας: την δημοσιονομικά προνομακική επιλογή της πολιτείας υπέρ της αναδιανομής έναντι των δαπανών για κεφαλαιουχικές επενδύσεις και Ε&Α καθώς και την ύπαρξη ενός σώματος αξιωματικών που στερήθηκε ιστορικά τον βαθμό αυτονομίας που είναι απαραίτητη για να δημιουργήσει, μαζί με την εγχώρια αμυντική βιομηχανία, καινοτόμα αμυντικά προϊόντα και υπηρεσίες.